

KEMÉNY KRISZTIÁN

Indokolatlan kegyetlenség vagy „keserű szükség”?

A „Professzor” és a „Nagy Renegát” konfliktusa 1848 novemberében

1848 őszén a Délvidéken zajló harcok súlypontja fokozatosan a Bánságba tevődött át. Míg a Bácskában Szenttamás harmadik sikertelen ostroma (1848. szeptember 21.) után a magyar fél tartózkodott a nagyobb támadó hadműveletektől, és elsősorban a védekezésre szorítkozott, addig a Bánságban a beérkező erősítéseknek, az egyre tapasztaltabb alakulatoknak és parancsnokoknak köszönhetően az eddigi sikeres védekezést fokozatosan felváltotta az offenzíva. Itt az év hátralévő időszakában (néhány kudarctól eltekintve) a magyar csapatok sorozatos győzelmeket arattak, és a szerb csapatokat végül december végén egészen Pancsováig szorították vissza. Ezekben a harcokban számos alakulat vált elsőrangú egységgé; számos fő- és törzstiszt pedig itt szerzett olyan tapasztalatokat, és alakított ki olyan kapcsolatokat egymással, amelyek azután 1849 tavaszán a főhadszíntéren is kamatoztak. Ám nemcsak katonai szakmai kapcsolatok, illetve barátságok születtek ekkor, hanem nagy, szinte kibékíthetetlen ellentétek is, amelyek szintén befolyásolták később az eseményeket. A két kiváló katona, Vetter Antal és Damjanich János kapcsolata is itt szenvedett olyan törést, amelyet később már nem lehetett korrigálni. De vajon mi lehetett ennek a végzetes nézeteltérésnek az oka a két hasonló korú, származású, a katonáskodást egyaránt élethivatásának választó, sok másban is hasonlító férfi között?

Két katona-pályafutás 1848 őszéig

Kettejük közül először doggenfeldi Vetter Antal érkezett meg a bánsági harctérre. Ő 1803. július 3-án az itáliai Velence elővárosának számító Mestrében született egy római katolikus vallású német származású (de budai születésű) cs. kir. alezredes és egy szombathelyi származású magyar asszony fiaként. A mindkét ágon katonacsaládból származó német anyanyelvű ifjú alapfokú iskoláinak Pécsen történelem elvégzése után hamarosan apja nyomdokai-ba lépett, és 1815–1823 között a bécsújhelyi katonai akadémián, a „Theresianum”-ban tanult, ahol alapos általános katonai, csapattiszti és táborkari képzést kapott. 1823-ban zászlóssá nevezték ki a cs. kir. 38. (Prohaska, majd Haugwitz) sorgyalozezredhez, ahol mind csapattiszti, mind táborkari ismereteit (utóbbi önképzéssel) elmélyítette. Mint igyekvő és képzett tisztet, 1826-ban tanárként a grazi hadapródiskolába vezényelték, ahol 1839-ig matematikát, katonai felmérést, tábori erődítést, fegyvertant és gyakorlószabályzatot oktatott. Tanári vezényletét fenntartva, 1831-ben előléptették alhadnagynak, és áthelyezték a cs. kir. 27. (Luxem) sorgyalozezred 1. Landwehr zászlóaljába, amely grazi helyőrségi szolgálatot látott el. Kiemelkedő oktató és nevelőmunkája eredményeként, tanári vezényletét továbbra is megtartva, 1834-ben előléptették főhadnagynak, és áthelyezték a cs. kir. 19. (Hessen-Homburg) sorgyalozezredbe. Még ebben az évben megnősült; felesége Reisinger

Teréz lett, akitől gyermekei is születtek. A grazi kadétszázadnál főhadnagyként 4 évi és 9 hónapi kítűnő tanári és elméleti működéséért, a korabeli kedvezőtlen előléptetési viszonyok dacára, előjárói ismét elismerésre méltónak találták. 1839-ben áthelyezték a cs. kir. 37. (Máriássy, majd Mihály) sorgyalozredbe csapatszolgálatra, ahol 1839-ben al-, majd 1840-ben főszázados lett. Rövidesen az ezred Bécsben állomásozó gránátos osztályához vezényelték, ahol századparancsnokként 1843–1845 között az Udvari Haditanács által felállított, az új gyakorlószabályzat által kiképzendő tanzászlóalj kiképzőtisztjeként tevékenykedett. Tevékenységét 1845-ben őrnagyi előléptetéssel honorálták, és ő lett ezrede 3. zászlóaljának parancsnoka. 1846-ban részt vett a galíciai parasztfelkelés elnyomásában; 1847-ben pedig zászlóaljával együtt az ezred hadkiegészítő központjába, Nagyváradra vezényelték. Ez évben készült minősítése szerint jól beszélt németül, magyarul, olaszul és elég jól franciául. Kiemelték, hogy a bécsújhelyi akadémia egyik legjobban képzett növendéke volt, és kiemelkedő katonai műveltséggel rendelkezik. Magatartását úgy jellemezték, mint komoly, nyugodt, nagyon készséges és kifogástalan modorú. Tisztársai körében kedvelt; feljebbvalóit tiszteli, alárendeltjeivel szigorú, de méltányos és gondoskodó. Szolgálati alkalmasságát úgy értékelték, hogy tökéletesen érti a szolgálatot, a gyakorlatokat kiválóan és ügyesen végrehajtja. Katonai–szakmai tudása erősségének megítélésekor kiemelték, hogy tehetsége és katonai ismeretei tudósi szintűek. A minősítés összegezéséeként nyomatékosan hangsúlyozták, hogy megvan a képessége magasabb beosztás ellátására.¹

1848 változásai Vettert Nagyváradon érték. Kezdetől együttműködött a városi és megyei hatóságokkal, majd teljesítette az első felelős magyar kormány utasításait, és zászlóaljával együtt felesküdt az alkotmányra. Részt vett a helyi nemzetőrség megszervezésében, majd a 3. honvédszászlóalj toborzásában és felszerelésében. Ebbéli tevékenységének elismeréseként is 1848. június 30-án alezredessé léptették elő. Bár a bécsi hadügyminisztérium külföldre akarta vezényelni, kérelmére zászlóalja mellett maradhatott, amelyet ekkor már a Délvidékre indítottak.²

Vetter zászlóaljával együtt 1848. július 19-én érkezett meg Nagybecskerekre, ahol a Kiss Ernő ezredes vezette dandár kötelékébe került. Hamar kítűnt vezetői képességeivel, a csapatok és a védelem megszervezésével. Előbb az Écskán állomásozó előőrs parancsnoka lett, majd döntő szerepe volt a szeptember 2-i és 9-i perlaszi szerb tábor elleni támadások megtervezésében és az ütközetek megnyerésében, ahol nemcsak személyes bátorságával, hanem parancsnoki képességeivel is kítűnt. Teljesítményéért szeptember 22-én honvéd ezredessé léptették elő. A hadosztállyá erősödő nagybecskereki táborban szeptember 23-tól dandárparancsnok, október közepétől Kiss betegsége idején helyettes (később tényleges) hadosztályparancsnok, majd október 28-án vezérőrnagy és az újonnan megalakuló bánási hadtest helyettes parancsnoka lett (az akkor már tábornok Kiss távollétében). Még 1848. október 20-án Mészáros Lázár hadügyminiszter a minisztérium tábornoki osztályának vezetőjévé is kinevezte (ez az osztály irányította volna a teljes magyar hadsereg hadműveleteit); ezt a beosztását azonban egyelőre (délvidéki lekötöttsége miatt) nem tudta átvenni.³

¹ Vetter Antal pályafutására lásd Ács Tibor: *Az első honvédevezérkar főnöke: Vetter Antal*. Hadtudomány, 8. évf. (1998) 3. sz. (www.zmne.hu/kulso/mhtt/hadtudomany/1998/ht-1998-3-10.html); Bona Gábor: *Tábornokok és törzstisztek az 1848/49. évi szabadságharcban*. 3. kiadás. Budapest, 2000. 189–190.

² Lásd: Ács: *Az első honvédevezérkar főnöke*, id. mű

³ Lásd: 1. látjegyzet, illetve a Perlasz környéki harcokra Olchváry Ödön: *A magyar függetlenségi harc 1848-1849-ben a Délvidéken*. Budapest, 1901. (reprint) 66–75. Kissre és Mészárosra lásd Bona: *Tábornokok*, 166., 178–179.

Vetter politikai nézeteiről keveset tudunk, de az biztos, hogy a törvényesség híve volt, így a bécsi udvar kétszínű politikájának lelepleződésekor, az október eleji nyílt szakításkor hű maradt a magyar kormányra és alkotmányra letett esküjéhez, így példamutatásával nagyban hozzájárult az alatta szolgáló tisztikar magyar oldalon való maradásához.⁴

Ekkor, az önálló bánági hadtest megalakulásakor, október végén jelent meg csapataival a másik kiváló katona a Bánságban, aki november 1-jén érkezett meg új szolgálati helyére, Versecre, és vette át az ottani dandár (később hadosztály) parancsnokságát: Damjanich János. Ő 1804. december 8-án a cs. kir. 11. (2. báni) határőrezred területéhez tartozó horvátországi Stažan született egy görögkeleti vallású szerb határőr családban; apja cs. kir. őrnagy volt. A katonacsaládi tradíciót követve (szülei ellenkezése dacára, akik ekkor még gyenge testalkata miatt inkább papnak szánták) 1820-ban beállt önkéntesként a cs. kir. 61. (Saint-Julien, majd Rukavina) soryalozezredbe, ahol az ezred hadapródiskolájának elvégzése után 1830-ban zászlós, majd 1832-ben alhadnagy lett. Folyamatosan szolgálva 1837-ben főhadnagy, 1844-ben alszázados, végezetül 1848. február 16-án főszázados lett az ezred 3. zászlóaljánál Temesváron. Hosszú szolgálata alatt megfordult Budán, Milánóban és Veronában; kiváló kiképző- és csapattiszt lett belőle. Ekkor már nemcsak „herkulesi” természetű tünnt ki társai közül: „e népségbeli katonaságnál nagy tekintélye van, melyet azért is bír, mert katonai erélyre s’ dologértésre nézve kitűnő helyet foglal el társai között”, ahogy azt róla a kortárs visszaemlékező, Temes vármegye első alispánja, Vukovics Sebő írta. 1847-ben készült minősítése szerint már több mint huszonhét éve szolgált az ezredben; más hadseregnek nem volt tagja, rangjait nem vásárolta. Belépése előtt katonai előképzettsége nem volt; vagyonnal nem rendelkezett. Egészségi állapotára nézve erős és egészséges; kedélyére nézve heves természetű. Természetes tehetsége sokféle; jól beszélt németül, magyarul, szerbül és románul, elfogadhatóan olaszul. Gyakorlatokon és kiképzésen kiváló teljesítményt nyújtott, öltözködése kifogástalan. Műszaki ismeretei nem voltak, viszont történelmi és földrajzi ismeretekkel rendelkezett. Jó lovas, aki némi lóismerettel is bírt. 1821-ben, mint altiszt, részt vett hadjáratban (a nápolyi felkelés leverésében), az ellenség előtt nagy buzgalommal szolgált. A civilekkel szemben illemtudó, az ezredben nagyon kedvelt, a legénységgel nagyon szigorú, viszont igazságos. Biztos és jól alkalmazható embernek ismerték, aki jó gazda, káros szenvedélyei nincsenek; szolgálatban pedig nagyon megbízható és energikus, így megérdemli az előléptetést.⁵

Az apolitikus Vetterrel szemben Damjanich, bár ő maga is a törvényesség híve volt, az 1840-es évek elejétől a Kossuth Lajos által szerkesztett *Pesti Hírlap*ból követte a magyarországi reformokat; temesvári tartózkodása alatt pedig szoros kapcsolatba került a Temes vármegye vezető köreiből tartozó szerb származású, de fokozatosan elmagyarosodó, a magyar reformellenzék támogató családokkal. Ezek vezetőjének, Csernovits Péter temesi főispánnak a hűgát, Emiliát vette el feleségül 1847-ben (Damjanich vagyoni helyzetére jellemző, hogy a házassághoz szükséges kauciót 5%-os kamatra felesége családja állta). 1848-

⁴ Lásd: Ács: *Az első honvédezerkar főnöke*, id. mű

⁵ Damjanich pályafutására lásd: Pelyach István: *Damjanich János*. In: *Vértanúk könyve. A magyar forradalom és szabadságharc mártírjai 1848–1854*. Szerk.: Hermann Róbert. Budapest, 2007. 95–100.; Bona: *Tábornokok*, 150–151.; Damjanich anyakönyvi lapjára és 1847. évi minősítésére lásd *Kriegsarchiv*, Wien Grundbuch 61. LIR. 1841–1854. Másolata HM HIM Hadtörténelmi Levéltár. (a továbbiakban: HL) *Az 1848–49. évi forradalom és szabadságharc katonai szereplőinek minősítési lapjai* 1. d. (A verseci bevonulás dátumára lásd Hegyesi Márton: *Az 1848–49-iki harmadik honvédszászlóalj története*. Budapest, 1898. 49.; Vukovicsra pedig *Az 1848–1849. évi első népképviseleti országgyűlés történeti almanachja*. Szerk.: Pálmány Béla. Budapest, 2002. 951–953.)

ra (bár szerb származását sohasem tagadta meg) már mind társalgási, mind családi nyelve a magyar lett.⁶

Damjanich először 1848 tavaszán került az országos figyelem középpontjába, amikor március 31-én összeszólalkozott a temesvári cs. kir. hadosztály parancsnokával, a magyar változásokat és a magyar nemzetet gyalázó báró Julius von Haynau altábornaggyal. A magyar oldalon való kiállása következtében április 1-jével ezrede Itáliában lévő gránátos osztályához vezényelték, ahol századparancsnokként a cs. kir. Freisauff gránátos zászlóalj kötelékében a következő hónapokban részt vett a piemonti hadsereg és az olasz felkelők ellen folytatott hadjáratban. Itthon valóságos mozgalom indult visszahívására, a magyar kormánynak sikerült is elérnie azt. Hazatérése (június 20.) után június 22-én őrnaggyá és a 3. (szegedi) honvédszászlóalj parancsnokává nevezték ki; zászlóalja irányítását június 25-e körül vette át az óbcesei táborban. Mivel elhatározott szándéka volt kiváló alakulattá tenni csapatát, ezért a legnagyobb eréllyel és szigorúsággal látott neki a kiképzésnek. A túlzott szigor (augusztus 2-ig 118 főt távolított el különböző okokból; ez a zászlóalj létszámának körülbelül 10%-a volt) azonban ellene fordította a legénységet, akik nem sorozott katonák, hanem önkéntesek voltak, és szerb származása miatt amúgy sem bíztak benne túlságosan. Éjszakánként szállása előtere visszhangzott a „Vesszen a hazaáruló!” kiáltásoktól, küldöttséggel szólították fel a lemondásra, nyílt levelet írtak ellene az újságokban, végezetül augusztus 10-én küldöttséggel tiltakoztak ellene a Délvidékre érkező Mészáros Lázár hadügyminiszternél. Mivel a „mozgalom” vezérei olyan katonák (Gorove Antal hadnagy, Szikszay Lajos és Wüsthoff Károly őrmesterek) voltak, akiket Damjanich később maga léptetett elő tisztté kiváló teljesítményük miatt, aligha lehetett azt állítani, hogy az egész csak a fegyelmet ismerni nem akaró „lógósok” szervezkedése. Damjanich felismerte, hogy egy új típusú hadsereg van születőben, amelyet nem lehet teljesen a régi szabályok szerint kezelni. Ezért elérte a küldöttség bántatlanságát, és visszavett a túlzott szigorból is. Ezzel kialakult egy „modus vivendi” a zászlóalj és a parancsnoka között, ami megalapozta a későbbi sikereket. Damjanich zászlóaljával részt vett a bácskai Szenttamás július 14-i és augusztus 19-i sikertelen ostromában (ahol már kitért hidegvérűségével), de az igazi sikert (és katonái bizalmát) Törökbecse október 13-i felmentése hozta meg a számára, ami után október 14-én alezredessé léptették elő, majd október végén a bántási hadtest megerősítésére csapatával Versecre vezényelték.⁷

⁶ Damjanich politikai nézeteire és házasságára lásd: Pelyach: *Damjanich*, 97.; a kaucióra az 1847-es minősítést. Csernovitsra lásd: Pálmány: *Az 1848-1849. évi első népképviseleti országgyűlés*, 1075.

⁷ Damjanich 1848 eleji tevékenységére lásd az előző lábjegyzet hivatkozásait. (A cs. kir. Freisauff gránátos zászlóalj áprilistól már nem került harcba. Erre lásd: von Wrede, Alphons: *Geschichte des K. u. k. Wehrmacht*. I-V. Band. Wien, 1898–1903. B. 1. 546.) Őrnagyi kinevezésére, a 3. honvédszászlóalj kiképzésére és az első harcokra lásd Pelyach István: *Damjanich János zászlóaljparancsnoki kinevezése és szervező tevékenysége 1848 nyarán*. In: *Acta Universitatis Szegediensis De Attila József Nominatae Acta Historica*. Szerk.: Dr. Soós Katalin. Tomus XCVII. Szeged, 1993. 3–19., illetve Hegyesi: *Az 1848-49-iki harmadik honvédszászlóalj*, 28–49. Gorove Antalra lásd: Bona: *Tábornokok*, 358.; Szikszayra és Wüsthoffra úő: *Századosok az 1848/49. évi szabadságharcban*. I–II. kötet. Budapest, 2008–2009. II. 418., 566. A 3. honvédszászlóalj harcaira lásd még: Olchváry: *A magyar függetlenségi harc*, 28–34., 46–54., 84–87.

Lagerdorf, 1848. november 9.

1848. november elejére tehát a bányásági hadtest mindegyik hadosztálya (és egyúttal a hadtest) élére agilis és tehetséges parancsnokok kerültek. Mégis a két legjobb, Vetter és Damjanich között két héten belül bekövetkezett a szakadás – ráadásul egy győzelem miatt.⁸

Az október közepi (13–14.) nagy szerb támadás összeomlása után a Délvidéken körülbelül másfél hónapos időtartamra ideiglenes hadműveleti szünet következett be. Bár hivatalos fegyverszünetet nem kötöttek (a kisebb csetepaték mindennaposak voltak), mindkét fél ódzkodott a nagyobb hadműveletektől. A szerb fél a kudarc után átszervezte és igyekezett minél jobban regularizálni a csapatait (ekkor jött létre az ún. „osztrák–szerb hadtest”) megerősítette állásait és új tervekkel készített; a magyar fél pedig szintén átszervezte erőit (ekkor alakult meg az önálló bácskai, illetve bányásági hadtest), és a főhadszíntérré küldött csapatokat igyekezett pótolni. Ezzel párhuzamosan tárgyalások is folytak a két fél között az esetleges béke feltételeiről (ezeket a Bányásban Vetter folytatta), ám az önálló szerb Vajdaság követelése miatt ezek végül meghiúsultak.⁹

Damjanich Versecre érkezve átvette a parancsnokságot, majd felmérte a helyzetet. Állásait északnyugatról Temesvár cs. kir. helyőrsége, délnyugatról pedig a szerbek fenyegették; ráadásul segítenie kellett Krassó vármegyében a bányásági bányakerület területét védő Asbóth Lajos őrnagy csapatait, akiket főként keletről a cs. kir. 13. (román-bányásági) határőrezred és a román népfelkelők alakulatai szorongattak. Mindezekon felül a magyar csapatok két támpontja, Versec és Fehértemplom között Lagerdorfon egy szerb tábor volt, amely gátolta a közlekedést. A magyar parancsnok ezért – miután a temesvári cs. kir. felderítők visszahúzódtak előőrsei elől (november 2.) és segélycsapatot küldött Asbóthnak – úgy döntött, legelőször ezt semmisíti meg.¹⁰

Lagerdorf (Strázsa, Táborfalva) egy kis határőrfalu volt a Karas folyó jobb partján, a cs. kir. 18. (illír-bányásági) határőrezred területének peremén; zömmel görögkeleti vallású román lakossággal. A folyó melletti kisebb magaslaton fekvő helységet (bár augusztustól már kisebb szerb helyőrséggel rendelkezett) 1848. szeptember közepén szállta meg végleg egy jelentősebb létszámú illír-bányásági határőr különítmény (körülbelül 1200 fő, 8 löveg) Vincenz Bassarabics cs. kir. főhadnagy (a szerb felkelő haderőben őrnagy) vezetésével, hogy elvágja a fehértemplomi magyar helyőrség utánpótlását. A legdélebbi magyar tábor elleni szerb támadássorozat (augusztus 19., 23., 30.) ugyanis kudarcot vallott, ráadásul a fehértemplomi helyőrség augusztus 2-án a lokvai, szeptember 7-én pedig a vracsevgáji szerb tábor verte szét. Ezért a szerb hadvezetés végül a blokád és a kiéheztetés mellett döntött. Lagerdorfort megerősítették: a falut sáncokkal vették körül; a két északi bejárat fedezésére két redutot (zárt sáncot) építettek, amelyek elé megerősített vadászárkokat ástak. A faluból kiinduló portyázók sikeresen zavarták a magyar utánpótlást, fosztogatták a környékbeli nem engedelmességek helységeket, és jelentős termény- és egyéb zsákmányt gyűjtöttek.

⁸ A bányásági hadtest általános hadrendjére lásd Olchváry: *A magyar függetlenségi harc*, 91. (A harmadik hadosztály (hadoszlop) Temesvár cs. kir. erődjét tartotta szemmel; parancsnoka Nagysándor József alezredes volt. Vö.: Bona: *Tábornokok*, 181–182.)

⁹ Az október közepi szerb támadásra, a csapatok átszervezésére, és az új hadrendre lásd: Olchváry: *A magyar függetlenségi harc*, 84–92.; a béketárgyalásokra lásd: *Vukovics Sebő emlékiratai Magyarországon való bujdosása és száműzetésének idejéből*. S. a. r.: Bessenyei Ferencz. Budapest, 1894. 379–382.

¹⁰ Damjanich helyzetére lásd: *Vukovics Sebő emlékiratai*, 382.; Damjanich jelentése az Országos Nemzetőrségi Haditanácsnak. Versec, 1848. november 13. (HL Az 1848-49. évi forradalom és szabadságharc iratai. 3/280. Lásd 2. melléklet.) Asbóthra lásd: Bona: *Tábornokok*, 208–209.

A helyőrség november elejére megváltozott: az eredeti csapatokból körülbelül 800 fő és 3 löveg maradt; a többieket valószínűleg átvezényelték. A hiányzó létszámot szerviánusokkal (a Szerb Fejedelemségből származó önkéntesekkel), illetve főként a falu és környéke határőri „népfelkelő” népségéből pótolták (őket azonban többnyire csak lándzsával sikerült felszerelni). Így a védők összlétszáma ismét elérhette a körülbelül 1200 főt.¹¹

Damjanich erősítésül a fehértemplomi helyőrségből még november 7-én Versecre rendelte Elek Ferenc százados különítményét (a 9. „vörös sapkás” honvédszászlóalj 1. osztálya (1-2. század), 50 szegedi nemzetőr lovas, 2 löveg), majd 9-én hajnalban két oszlopban megindította csapatait Lagerdorf ellen. A verseci úton ő haladt a főoszloppal (3. honvédszászlóalj 2. százada, a 14. (1. székely) határőrezred 1. zászlóaljának 6. százada, a 6. (Württemberg) huszárezred 1. őrnagy osztály 2. századának valószínűleg a 2. szárnya, a hódmezővásárhelyi lovas nemzetőrés kb. egy szakasza, a Rózsa Sándor-féle lovascsapat, illetve 2 hatfontos löveg), míg Vojvodinc felől Elek százados csapatai közeledtek. A magyar csapatok összlétszáma (4 gyalogszázad, kb. 2 lovasszázad, 4 löveg) körülbelül elérhette a 800 főt.¹²

Damjanich oszlopa (a gyalogságot szekereken szállították) déli 12 óra után ért Lagerdorf alá. Bár a másik oszlop késett, az alezredes szétbontakoztatta csapatait a falu előtt. A helyőrség is elfoglalta a védőállásokat: a szerb határőrök megszállták a vadászárkokat, míg a két redutban lándzsákkal felszerelt népfelkelő állomány rendezkedett be (a többiek pedig valószínűleg a falu sáncai mögött maradtak). A verseci redutban 1 háromfontos löveg, a vojvodinciben pedig 2 egyfontos löveg volt elhelyezve. Délután 1 óra körül a tüzérségi tüz-

¹¹ A fehértemplomi harcokra, Lagerdorf megszállására és helyőrségére lásd: Olchváry: *A magyar függetlenségi harc* 44., 58–65.; megerősítésére Damjanich már idézett jelentését (HL 1848-49. 3/280.). A helyőrség létszámának változására lásd Ferdinand Mayerhofer ezredes jelentését Alfred zu Windisch-Grätz tábornagnak Lagerdorf elestéről és a délvidéki eseményekről. Belgrád, 1848. november 14. KA, Alte Feldakten, Karton 1845, 1848-11-74c. Közli: *Von der Revolution zur Reaktion. Quellen zur Militärgeschichte der ungarischen Revolution 1848-49.* Bearbeitet von Róbert Hermann, Thomas Kletečka, Elisabeth Gmoser und Ferenc Lenkefi. Herausgegeben von Christoph Tepperberg und Jolán Szijj mit Unterstützung der Aktion Österreich-Ungarn. Budapest–Wien, 2005. 70-73.; a helyőrség határőri „népfelkelő” részére és fegyverzetére lásd Lazar Georgievich tizedes vallomását. Fehértemplom, 1851. február 13. HL Cs. kir. Pesti Hadbírószág 1852-5/107. (Elek Ferenc pere). (A cs. kir. 18. határőrezred 1. és 2. (tábori) zászlóalja 1848-ban Itáliában szolgált, így a Bánságban csak a 3. (tartalék), illetve a 4. és 5. (népfelkelő) zászlóaljak maradtak, amelyek fegyverzete, felszerelése és állományának minősége is elmaradt a tábori zászlóaljakétól. Erre lásd: Wrede: *Geschichte*, V. B. 306.) A helyőrség létszámát Damjanich idézett jelentése 1600 főre becsülte, ám a többi forrás szerint valószínűbb az 1200 fő. Utóbbira lásd: Olchváry: *A magyar függetlenségi harc*, 89., illetve a Hadügyminisztérium hivatalos tudósítását az ütközetről. Közlöny, 166. sz. (1848. november 23.)

¹² A magyar haderő összetételére és felvonulására lásd Damjanich jelentését (HL 1848-49. 3/280.); a székelyekre Kedves Gyula: *A csíki székely határőrök Magyarországon.* In: *Székely határőrök a magyarországi hadszíntéren 1848-ban.* Szerk.: Csikány Tamás. Budapest, 2008. 102–108.; a Württemberg-huszárookra Kedves: *Egyéb alakulatok szabolcsi honvédek.* In: *Szabolcsi honvédek a szabadságharcban (1848–1849).* Szerk.: Bene János. (A Jósza András Múzeum kiadványai 44.) Nyíregyháza, 1998. 178–180., valamint uő.: *A szabadságharc huszárai.* Budapest, 1992. 55.; illetve Arányi Károly százados 1848. december 11-i jelentését (HL 1848-49. 5/168.). A Rózsa-féle csapatra lásd: *Vukovics Sebő emlékirata*, 383–384.; a 9. honvédszászlóaljra és felvonulására Hoffmann Arnold: *Az 1848-49-iki vörös-sapkás 9-ik honvédszászlóalj története.* Kassa, 1906. 26–27., illetve „Csata mezejéről írom pár soraim” (*Büttner Emil levelei az 1848/49-es szabadságharcból*). S. a. r.: Pető Vilmos – Öllös László. Budapest, 1989. 42-46.; a becsült létszámokra lásd a bányászati hadtest létszám és elhelyezési kimutatását november 24-ről (HL 1848-49. 3/558.), ill. Hegyesi: *Az 1848-49-iki harmadik honvédszászlóalj*, 53–55., valamint 4. melléklet.

párbajjal megkezdődött az ütközet. Kezdetben a szerb határőrök csatárláncban nyomultak előre a főút két oldalán, ám a Wenzel Freudenreich főhadnagy vezette magyar tüzérség tüze miatt kénytelenek voltak az árokba visszahúzódní. A fokozatosan előrehúzódní, a sáncokat körülbelül 250 lépésre megközelítí tüzérség fedezete mellett a magyar gyalogság rohamoszlopokba rendezídní: a székely század Boros Ignác százados vezetésével az úttól jobbra, a 3. honvédszászlíalji század egyik fele Földváry Károly százados vezetésével az úton, a század másik fele pedig tartalékként mögítte sorakozott fel. Damjanich rohamra indította a gyalogságát, és ezzel egy időben a lovasságot a falu megkerülésére küldte, hogy elvágja a védítek visszavonulási útját. A gyalogság megrohanta a védmíveket: szegediek elfoglalták a vadászárkot, majd a székelyekkel együtt a verseci redutot; végül pedig északnyugatról betírték a faluba. A gyalogsági roham megindulásának pillanatában érkezett meg Elek Ferenc oszlopa is. A százados a vojvodinci úttól balra léví szílóskertek átfésíülésére küldte az 1. századot (amely aztán tartalékban maradt), míg a 2. század rohamoszlopa egy szakasz csatárláncának fedezete mellett megrohanta az itteni védmíveket. A vadászárók megtámadásánál az északakaszt vezető Fáy Gyula hadnagy (október 19-tíl főhadnagy) halálosan megsebesíült, de feldíühídní emberei betírték az állásba, majd a század többi részének támogatásával elfoglalták a reduttal együtt (itt a két löveg is zsákmányul esett), majd északkeletríl ík is benyomultak a helységbe. A leírások alapján így tünik, hogy komolyabb harc csak az elívédmívekben folyt: a magyar lovasság átkarolí mozdulata miatt a szerbek nem védítek sokáig a falu sáncait, hanem – utívédní fedezete mellett – ígyekeztek minél gyorsabban visszavonulni dél-délkeleti írányba, a Karas túlpártjára. Ez azonban a csapatok közé keveredí polgári lakosság pánikszerű menekílése miatt csakhamar futássá fajult. A falut jobbról Rákíoczy–Parchetich Zsigmond nemzetír írnagy vezetésével a Rízsa-féle lovascsapat fele és a hídnímezívásárhelyi nemzetír lovas szakasz, valamint Részer (Resser) János huszár hadnagy (október 19-tíl főhadnagy) vezetésével a Wírttembergiek, balról a Rízsa-féle csapat másik fele, illetve a szegedi nemzetír lovasok kerülítek meg. A jobb oldali oszlop oldalában a megkerílés közben a közeli Parta és Oresica helységekben (szintén határírfalvak) valószínlíleg ísszeverídní helyi szerb–román népfelkelítek jelentek meg, akik felderítíésére Damjanich a Rízsa-féle lovasok egy szakaszát küldte. A közeledí lovasokra a helyiek rálírték, akik ezírt megtámadták és szíetverték íket, majd több helyen felgyíjtották a falvakat, az állatállományt pedig elhajtították. A bal oldali lovasoszlop íldözés közben elérte és elfoglalta a folyó falutól délkeletré léví egyetlen hídját, így a menekílítek zímét a lovasság a beérkezí tüzérség támogatásával a folyópartra, illetve az ott léví kiserdíbe szorítottá. A szerbek ígyekeztek átkelni, és továbbré ís ellenálltak: az íldözés közben esett el Részer hadnagy; Rákíoczy–Parchetich írnagy alí pedig kilítték a lovát. A partot és az erdít végül a székelyek és a valószínlíleg késíbb beérkezí 9-esek 1. százada tisztította meg: a még itt maradt határíróket a polgári lakossággal együtt beszorították az esítíl megduzzadt folyóba, ahol sokan odavesztek. Eddigre véget írt a harc a faluban ís: a helységben a benyomulí szegedi honvédekkel utívédníharcot vívó, körülbelül félszázadnyi határírt (kírülbelül 60 ífí) a „vírös sapkások” 2. százada végül megkerílte, akik így bekerítve letítték a fegyvert és megadták magukat. Azonban, míg a zím befejezte a falu megtisztítást, a helysínre érkezí Elek Ferenc százados az egyik csírbe bezárt foglyokra gyíjtatta az ípíletet az írségíl hátramaradt 9-es honvédekkel; a kitírni akaríkkal pedig szuronnyal végeztek. Az ítkízet kírülbelül alig egy óra elteltével véget írt. A magyar csapatok felégették a helységet és lerombolták a sáncokat; az Elek-féle kílönítmény még aznap, a többiek pedig másnap tértek vissza helyírségeikbe.¹³

¹³ Az ítkízetre lásd Damjanich ídézett jelentíését (HL 1848-49. 3/280.), Vetter jelentíését Mészáros

A magyar fél halottakban 2 tisztet és 2 (3) közlegényt, sebesültekben 7 (6) közlegényt; összesen 11 főt veszített. (A halottakból 1 tiszt és 3 közlegény a 9. honvédszászlóaljhoz, 1 tiszt a 6. huszárezredhez; míg a sebesültekből 1 közlegény a szegedi nemzetőr lovasokhoz tartozott.) A szerb fél sokkal nagyobb veszteségeket szenvedett: november 13-ig 470 főt temettek el közülük (egyek források szerint végül összesen 673 fő került elhantolásra; ebben a számban valószínűleg polgári áldozatok is vannak), a folyóba vezettek és sebesültek száma ismeretlen. Magyar fogságba esett 71 fegyveres, valamint 16 nő és 32 gyerek (az utóbbiakat szabadon engedték). Magyar zsákmány lett 2 egyfontos löveg, 1 lőszerkocsi, 1 szerb zászló (az utóbbit egy székely közlegény zsákmányolta, miután végzett a zászlótartóval), több (legalább 8) szekér fegyver (ennek zöme valószínűleg a feltöltésre váró 9. honvédszászlóalj lett), valamint jelentős számú állat (53 ló, 402 szarvasmarha, 63 sertés, körülbelül 1800 juh); az utóbbiak javították a csapatok étellemezését. Damjanich jelentéséhez csatolt külön mellékletben terjesztette fel a harcban kitűntek neveit.¹⁴

Lázár hadügyminiszternek. Nagybecskerek, 1848. november 12. Magyar Nemzeti Országos Levéltár (a továbbiakban: OL). Országos Honvédelmi Bizottmány 1848: 3040/E. (Lásd 1. melléklet), Damaszkín István verseci főszolgabíró levelét Vukovics Sebő kormánybiztoshoz. Versec, 1848. november 11. OL OHB 1848: 3838., Ferdinand Mayerhofer ezredes idézett jelentését *Von der Revolution*, 70–73., a pancsovai szerb kerületi bizottmány jelentését Mayerhofernek. Pancsova, 1848. november 10. KA AFA Karton 1845, 1848-11-74b. Ezen kívül lásd még Elek Ferenc hadbíró-sági vallomását (Pest, 1852. május 26.) és Lazar Georgievich tizedes már idézet vallomását (mindkettő HL Cs. kir. Pesti Hadbírószág 1852-5/107.). Továbbá lásd Elek Ferenc visszaemlékezését. In: Dudás Ödön: *A magyar hadsereg tisztikara 1848-49-ben*. Országos Széchényi Könyvtár Kézirat-tár. Folio Hungaro 1368. 125. f. „Csata mezejéről...”, 43–46., Hegyesi: *Az 1848-49-iki harmadik honvédszászlóalj*, 55–57., Hoffmann: *Az 1848-49-iki vörös-sapkás 9-ik honvédszászlóalj* 26–27., Kedves: *A csíki székely határőrök Magyarországon*, 108–110., *Vukovics Sebő emlékirata*, 382–384., valamint Olchváry: *A magyar függetlenségi harc*, 94–95. A terepre lásd HM HIM Hadtörténeti Térképtár II. katonai felmérés XLII/73. szelvény (1865), valamint az 5. mellékletet. Borosra, Elekre, Földváryra, Freudenreichra, Rákóczy-Parchetichre lásd: Bona: *Tábornokok*, 261–262., 318–319., 338–339., 342., 597.; Fáyra és Részerre lásd: uő.: *Hadnagyok és főhadnagyok az 1848/49. évi szabadságharcban*. I–III. kötet. Budapest, 1998–1999. I. 380., III. 36. (A szerző itt mond köszönetet Hermann Róbert hadtörténésznek általános szakmai segítségéért, Kiss Gábor századosnak, a bécsi Magyar Levéltári Delegáció referensének, hogy iratmásolatokkal segítette a munka elkészülését, valamint a HM HIM Hadtörténeti Térképtár munkatársainak, különösen Hegedűs Ábelnek és Gáspárné Ács Mártának a segítségükért.) (Némileg furcsának tűnik, hogy a két elővédműben zömmel a hiányos fegyverzetű, helyi román „népfelkelő” állomány került bevetésre. Ám az alibunár-károlyfalvi kettős tábor december 12-i bevetésénél is előfordult, hogy a károlyfalvi, döntően német származású, nem túl „lelkes” helyi „népfelkelő” állományt a helység védelménél a szerbek az elővédsáncokban alkalmazták, és szükség esetén hátulról „serkentették” őket. Erre lásd: „Csata mezejéről...”, 58–60. Könnyen lehet, hogy Lagerdorfnál is erről volt szó.)

¹⁴ A veszteségekre és a zsákmányra lásd az előző lábjegyzet hivatkozásait; a kitűntekre még lásd: Függelék a lagerdorfi csata jelentéséhez. Versec, 1848. november 12. (HL 1848-49. 3/270. Lásd 3. melléklet.) (Mayerhofer idézett jelentéséből kiderül, hogy bár a helyőrséget szétverték, Bassarabics a 800 fős reguláris létszámból csak körülbelül 100-nál több főt jelentett veszteségként, így valószínű, hogy a veszteség nagyobb részét a helyi „népfelkelő” állomány szenvedte el. A pancsovai komité a vereségért a csatától másfél óra távolságra lévő ördöghídi tábor vezetését is hibáztatta, amely nem nyújtott segítséget. A Lagerdorfnál korábban biztosító zászlóaljat később rendezték, és az osztrák–szerb hadvezetés újra tervbe vette a falu megszállását, de erre, sáncok híján, végül nem került sor. Utóbbira lásd még pancsovai szerb kerületi bizottmány idézett jelentését.) A 9. honvédszászlóalj novemberi feltöltésére lásd: Hoffmann: *Az 1848-49-iki vörös-sapkás 9-ik honvédszászlóalj*, 25–26.

Mint a forrásokból kiderül, amíg a magyar csapatok zöme igyekezett betartani lehetőség szerint a „hadviselés szabályait” (foglyok és a polgári lakosság kímélése), addig a „vörös sapkások” kíméletlenségükkel tűntek ki. Életben is maradó foglyokat például csak a Damjanich vezette főoszlop ejtett. E „viselkedés” megértéséhez célszerű egy kisebb kitérőt tenni. Ugyanis, míg a többi alakulatnak többnyire biztonságos táborokban volt ideje fokozatosan hozzászokni a harchoz és az egyéb harctéri körülményekhez, addig augusztusban az újonc 9. honvédszászlóalj azonnal a bánsági harcok „sűrűjébe” került.¹⁵

„Vörös sapkások” a „forró katlanban”: Fehértemplom 1848 nyarán

Fehértemplom, a mintegy 7000 lakossal rendelkező, zömmel (körülbelül 75%-ban) németek és románok, kisebb részt szerbek által lakott bánsági kisváros 1845-ben lett az újonnan létrehozott cs. kir. 18. (illír-bánsági) határőrezred központja. Az 1848 tavaszán meginduló szerb mozgalom kezdettől nehéz helyzetbe hozta a várost, amely a vidéken élő határőrök lázadása miatt szinte azonnal egyedül maradt. 1848 júniusában, a szerb felkelés kitörése után a határőrök kifejezetten azért hoztak létre egy tábort Vracsevgájnál, hogy mielőbb Fehértemplom birtokába jussanak. A város cs. kir. reguláris helyőrséggel nem rendelkezett. A létrehozott helyi nemzetőrség (körülbelül 700–750 fő) ahhoz elégnak bizonyult, hogy június 16-án megfékezze az országgyűlési képviselőválasztások ürügyén a (magyarbarát) német és az illír párt között kitörő összecsapást, ám amikor június 18-án a vracsevgáji tábor megadásra szólította fel a várost, a polgárságnak komolyan el kellett gondolkoznia. Június 22-én aztán egy szerb „sereg” (körülbelül 1000 fő) jelent meg a város alatt, és megrohanással fenyegette a települést. Bár a helyi nemzetőrség hiányosan volt felszerelve, segítség pedig nem érkezett, a polgárság kész volt harcolni. Ám az ezután történtek teljesen megintázták a polgárságnak a helyi cs. kir. parancsnokságba vetett bizalmát. Johann Dreihann von Sulzberg alezredes, a határőrezred megbízott parancsnoka ugyanis a lázadók felszólítására (az ellenállást eleve esélytelennek ítélve) azonnal átadta az ezred tüzérvetéget (3 löveg, 3 lőszerkocsi), illetve az ezred raktárában található fegyver- és lőszerkészletet (215 lőfegyvert, lőszer és 30 mázsa lőport), valamint megengedte, hogy a városban állomásozó, zömmel szerb állományú határőr-tartalékszázad döntő többsége fegyveresen csatlakozhasson a vracsevgájiakhoz. Bár cserébe a szerb sereg (időlegesen) elvonult, a felháborodás óriási volt: a városi nemzetőrség irányítását Maderspach Ferenc nyugalmazott cs. kir. főszázados vette át, Dreihann pedig augusztus elején távozott Fehértemplomból.¹⁶

Júliusban a szerbek feletti verseci győzelem (július 11.), illetve az aktívabbá váló verseci cs. kir. helyőrség tevékenysége könnyebbséget hozott Fehértemplom életében (bár kisebb csetepaték folyamatosan voltak), ám állandó reguláris helyőrségre nem sikerült szert tennie. Az augusztus 2-i lokvai siker után 6-án a Versecről ideiglenesen a városba küldött cs. kir. csapatok végleg elhagyták a települést, és a körülbelül 1500, harcra képtelen polgári lakost kísérve eredeti támaszpontjukra vonultak vissza. A magyar és osztrák politikai vezetés között egyre kiéleződő viszonyokra figyelő cs. kir. verseci parancsnokságot ezután már csak

¹⁵ A 9-esek lagerdorfi viselkedésére lásd: „Csata mezejéről...”, 43–46.

¹⁶ Fehértemplomra és az 1848. júniusi eseményekre lásd: *Vukovics Sebő emlékirata*, 223–230., Olchváry: *A magyar függetlenségi harc*, 19. A határőrezred alakítására és parancsnokára: Wrede: *Geschichte*, V. 305–306. A nemzetőrség létszámára lásd „Csata mezejéről” 31., illetve Hoffmann: *Az 1848-49-iki vörös-sapkás 9-ik honvédszászlóalj 19.*, a június 16-i választási összecsapásra és az átadott készletekre még: *1848–1849. A forradalom és szabadságharc képes története*. Szerk: Hermann Róbert. 2. javított és bővített kiadás. Debrecen, 2009. 107–108., Maderspachra: Bona: *Tábornokok*, 488–489.

arra lehetett rávenni, hogy időről-időre élelmiszer-szállítmányokat kísérjen Fehértemplomba, de az ennél aktívabb fellépésre már nem. A város reguláris csapatok nélkül maradt. A magyar hadvezetés Temes vármegyei nemzetőröket és önkéntes nemzetőröket (körülbelül 2100 főt) irányított a városba, és ide szánta a Kassán megalakult 9. honvédszászlóalj is.¹⁷

A cs. kir. reguláris erők elvonulásáról értesülő szerbek jelentős csapatokat vontak össze Vracsevgájon, és augusztus 10-től fokozatosan törekedtek a Fehértemplom környéki kisebb települések megszállására, illetve a város határában lévő gazdasági épületek (malmok) megsemmisítésére. A túloldalon a város feletti katonai és politikai hatalmat augusztus elején átvevő Maderspach százados igyekezett megerősíteni (sáncokkal és torlaszokkal) a települést, és lefegyverezni a helyi, illetve a környékbeli szerbeket. A mindennapos kisebb csetepaték után augusztus 19-én hajnali 4 órakor megindult a szerb csapatok általános támadása. A lángba boruló házak között a túlerővel szemben szívósan küzdő védőket a város délkeleti részén lévő „Rácváros”-ban a helyi szerbek hátba támadták (más források szerint az előző napokban szivárogtak be ide egyes szerb felkelő csoportok), így itt a védelem összeomlott, és a támadók benyomultak. Azonban a németek lakta városrész területén sikerült feltartóztatni őket, majd kora délután a védők rendezett csapatainak ellentámadása kivetette a házak kifosztásába és a fegyvertelen lakosok legyilkolásába belefeledkező, emiatt szétszóródó támadókat a városból. A vereséget szenvedő szerbek este 6 órakor kénytelenek voltak visszavonulni. A következő napon aztán a még mindig füstölgő városban (összesen 120 ház égett le) elszabadultak az indulatok. Főleg a temesi, de a helyi nemzetőrség is az árulónak tartott szerb lakosság ellen fordult, és a pogromnak számos, a támadókat nem segítő szerb lakos is áldozatul esett. Az atrocitásokat Maderspach és tisztjei csak másnapra tudták megfékezni.¹⁸

Ebben a végletekig feszült, kiélezett helyzetben érkezett meg a városba augusztus 22-én a Kassáról augusztus 4-én elindult, körülbelül 760 fős 9. honvédszászlóalj 1-4. százada (az 5-6. századot egyelőre a fenyegetett bánági bányavidék védelmére Oravicára küldték). Az újonc honvédek még aznap ízelítőt kaptak a szerb felkelők irreguláris harcmodorából: a menet után a város közepén pihenő katonákra egy házból orvlövészek több lövést adtak le; egy „vörös sapkás” meghalt, egy másik pedig megsebesült. A következő napon, 23-án aztán a város északi és déli szakaszának védelmét átvevő honvédek átestek a tűzkeresztségen: a déli sáncokat védő 2. század katonáit a leírások szerint magyar zászló alatt, magyarul beszélő szerb felkelők közelítették meg, majd az előőrsőkön (itt a szerb cselnek 3 honvéd esett áldozatul) áttörve megrohanták a sáncokat. A segítségül érkező 4. századdal együtt azonban a védők visszaverték a rohamot, majd megfutamították a támadókat, és egy (háromfontos) ágyút, valamint egy (más forrás szerint 3) lószerkocsit zsákmányoltak. Eközben a város északi részén tragikus folytatása lett a 20-21-i eseményeknek. A 19-én hadifogságba esett és a „megtorlás” alatt elfogott gyanús szerbeket (összesen körülbelül 72 főt) a cs. kir. 18. (illír-bánági) határőrezred fogházában a törzsfoglár vezetésével a szerb felkelőkhöz állt határőr-tartalékszászad magyar oldalhoz híj maradt, zömmel román legénységű szakasza (45 fő) őrizte. A növekvő feszültség és a további tragédiák elkerülése végett Maderspach úgy döntött, hogy a foglyokat a határőrök fedezete mellett Temesvárra küldi. A 23-án elinduló oszlop északi irányban már elhagyta a várost, amikor a déli sáncokat a szerb támadás

¹⁷ A júliusi hadieseményekre lásd: *Vukovics Sebő emlékirata*, 241–251., 282–284.; Olchváry: *A magyar függetlenségi harc*, 25–28., 44.

¹⁸ Az augusztus első felében történt fehértemplomi eseményekre, az augusztus 19-i ostromra és a 20–21-i megtorlásra lásd: *Vukovics Sebő emlékirata*, 283–288.; Olchváry: *A magyar függetlenségi harc*, 58–61.

érte. Ekkor nemzetőrök érték utol a menetet, és a foglyokat (nehogy kiszabadítsák őket) visszafordították. A kíséret egy ideig tanácstalanul várakozott, majd visszaindult a városba. Az északi sáncokat a 9. honvédszászlóalj 1. százada védte, amelynek a parancsnoka, a már említett Elek százados azonban csak úgy volt hajlandó ismét beengedni őket, ha – a biztonság kedvéért – átadják a fegyvereiket. A lefegyverzett szakasz egész a város közepéig jutott, amikor a szerb oldalon harcoló társaikkal őket összetévesztő, láttukra teljesen pánikba eső helyi lakosok riasztották a „vörös sapkások” tartalékban lévő 3. századát, amely Hollán Ernő százados vezetésével (tájékozódás helyett) azonnal támadott, és a parancsnok vezényszavára: „Össztűz a rablókra!” (szakaszonként) sortűzket adott le rájuk. Ennek 39-en estek áldozatul; a túlélőkre folytatott hajtóvadászatot csak az ezután helyszínre érkező, korábban alhadnagyként szintén a határőrezredben szolgált, most a fehértemplomi nemzetőr tüzéséget irányító Tomas Phillipowsky tudta leállítani. A túlélők az ezredfogházba kerültek, és csak a következő élelmiszer-szállítmány cs. kir. kíséretében tudták elhagyni a várost. (A foglyok további sorsáról nincs biztos információ, de a visszaemlékezések alapján az újonnan elfogottakkal együtt a nemzetőrök agyonlőtték őket.)¹⁹

Az első, „véres és kaotikus” napot hasonlóak követték. A szerbek állandó nyomás alatt tartották a helyőrséget: a város körüli őrzőjáratokat és őrszemeket orvlövészek támadták le, éjszaka áltámadások verték fel a védőket, a menetnél lemaradó katonák „eltűntek”, és majdnem minden éjjel magyarul beszélő felderítők és kémek igyekeztek bejutni (akik az információszerezés mellett igyekeztek a város kútjait is megmérgezni). Élelmiszer kevés volt: a város malmait lerombolták, a meglévő készletek pedig csak szűkösen voltak elegendők. A blokádon belül egyre jobban terjedtek a különböző „rémhírek” a szerbek vélt és valós kegyetlenségéről. Így nem csoda, hogy az óriási fizikai és lelki nyomás alatt lévő, „puskaport alig szagolt” honvédek hamar átvették a helyi nemzetőrség „módszereit”. Az elfogott orvlövészeket és kémeket teketória nélkül agyonlőtték, és a következő összecsapásokban sem nagyon ejtettek foglyokat, illetve ahol lehetett, zsákmányoltak (ebben valószínűleg közrejátszott az élelemhiány is). A zászlóalj fegyelmi viszonyainak az sem használt túlságosan, hogy a parancsnok, Vitalis Sándor őrnagy feltűnően passzívan viselkedett, majd augusztus végén beteget jelentett, és szeptember 4-ével nyugállományba vonult. A helyét ideiglenesen átvevő Rátz Sándor századost pedig október 14-én őrnaggyá és a 36. honvédszászlóalj parancsnokává nevezték ki, így neki sem volt sok ideje az alakulat „megfegyvelésére”. Ezért, mire Vracevgáj szeptember 7-i bevételével az „ostrom” véget ért, a „vörös sapkásoknak” már kialakult az a „harc módja”, amely „rettegetté” tette őket az ellenség szemében. A későbbiekben meginduló magyar támadó hadjárat során szerb falvak, táborok elfoglalásánál más zászlóaljakkal is előfordult rablás, fosztogatás és kegyetlenkedés, ám egyiknél sem olyan méretekben (főleg a kegyetlenkedés), mint a 9. honvédszászlóaljnál. Alibunár december 12-i bevételénél a zászlóalj vitézségével egyébként elégedett Damjanich a katonákat maga nevezte „hóhérok”-nak. A rablást és kegyetlenkedést főbelövetés terhe alatt tiltó parancsok, illetve a vaskezű Kiss Pál őrnagy zászlóaljparancsnokká való kinevezése mellett az alakulat viselkedésében a döntő változást a Délvidék 1849. január közepi kiürítése, a hadszíntérváltozás hozta meg. A főhadszíntérre kerülve, a reguláris módon harcoló cs. kir. el-

¹⁹ A 9. honvédszászlóalj megérkezésére és az első két nap eseményeire lásd Hoffmann: *Az 1848-49-iki vörös-sapkás 9-ik honvédszászlóalj*, 14–21.; „*Csata mezejéről*”, 32–34.; *Vukovics Sebő emlékirata*, 288–289. A magyar oldalon maradt határőrök tragédiájára lásd az egyik túlélő, Paul Samoilla tizedes vallomását. Fehértemplom, 1850. augusztus 12. HL Cs. kir. Pesti Hadbírótság 1852-5/107. (Elek Ferenc pere). A szerb foglyok agyonlövésére lásd: Samoilla tizedes vallomását, illetve „*Csata mezejéről*”, 34. Hollánra és Phillipowskyra lásd Bona: *Tábormokok*, 383–384., 571.

lenféllel szemben, baráti vagy legalábbis semleges lakosság között a zászlóalj fokozatosan „levetette” rossz „szokásait”, és csak vitathatatlan vitézsége maradt meg. Így a tavaszi hadjárat során Görgei Artúr tábornok április 5-i felterjesztésére a 9-esek „vörös sapkája” már jogosan vált a magyar hadseregben a vitéz, példamutató alakulatok jelvényévé. De e kitérő után kanyarodjunk is vissza a Lagerdorf bevétele utáni eseményekhez.²⁰

Vetter és Damjanich „vitája”

Vetter és Damjanich összetűzéséről sajnos nagyon kevés konkrét adat áll rendelkezésre. A két főszereplőn kívül szemtanúja nem volt az esetnek; a fennmaradt korabeli írásos anyagban nincs nyoma. Emlékiratait egyedül Vetter írhatta meg; ő azonban egyrészt tagadja magát az „incidenst” (illetve a Rózsa-féle csapat viselt dolgaira szűkíti le), másrészt a közte és Damjanich között meglévő nyilvánvaló ellenszenvet egy másik ügyből (a Délvidék

²⁰ A „vörös sapkások” fehértemplomi első időszakára lásd Hoffmann: *Az 1848-49-iki vörös-sapkás 9-ik honvédszászlóalj*, 20–25.; „Csata mezejéről”, 32–41.; *Vukovics Sebő emlékirata*, 289–295. Vitalisra és Rátzra lásd: Bona: *Tábornokok*, 707–708., 593–594. A Délvidéken harcoló zászlóaljak „kilengéseire” lásd: Hegyesi: *Az 1848-49-iki harmadik honvédszászlóalj*, 66–67., illetve Hermann Róbert: *A 10. honvédszászlóalj története*. In: Szabolcsi honvédek, 51. Damjanich megjegyzésére lásd: Hegyesi: *Az 1848-49-iki harmadik honvédszászlóalj*, 66.; a parancsokra lásd: Vajda János: *A legkegyetlenebb harctér*. In: Szabadság és halál. Szem- és fültanúk híradásai. Szerk. Varga Domokos. Budapest, 1998. 129. (Vajda ekkor a szintén a Bánságban harcoló 24. honvédszászlóaljban szolgált. Erre lásd: Bona: *Hadnagyok* III. 407–408.); Kiss Pálra lásd: Bona: *Tábornokok*, 167. Görgei felterjesztését lásd: *Kossuth Lajos és Görgei Artúr levelezése, 1848–1849*. Szerk. Hermann Róbert. Budapest, 2001. 289–290. (Megjegyzendő, hogy a „vörös sapkások” lagerdorfi viselkedése a cs. kir. oldalon következményekkel járt. A magukat tisztai becsületszóra megadó, a fegyvert letevő határőrök hadijogba ütköző kivégzése miatt a Cs. kir. Bánsági General Commando 1849. október 16-án nyomozást rendelt el a körülmények kiderítése és a felelősök megbüntetése végett. Az elsőszámú felelősnek tartott Elek Ferenc ellen körözést adtak ki, amely 40 határőr hadifogoly agyonlövésével vádolta. A Magyarországon bujkáló honvédtisztet a cs. kir. 7. csendőrezred járőre 1851. június 21-én fogta el Nyíregyházán. A Nagyváradra, majd Pestre szállított tiszt többszöri kihallgatása során beismerte szabadságharcos tevékenységét, de a vádak (a gyilkosság mellett sikkasztással is gyanúsították, amelyet állítólag a kecskeméti honvéd újonctelep vezetőjeként követett volna el 1849-ben) mindvégig tagadta. Bár a Cs. kir. Pesti Hadbírószág igyekezett széleskörű nyomozást folytatni (az ügyvel kapcsolatban kihallgattak katonává vált fehértemplomi polgárt, a korábbi honvédtisztek közül pedig többek között Boros Ignácot és Tomas Phillipowskyt; kísérletet tettek szemtanúk felkutatására a 9. honvédszászlóalj alkalmatlanság miatt hazabocsátott, illetve a cs. kir. 34. (Porosz herceg) sorvalogezredbe kényszersorozott egykori tagjai, valamint a lagerdorfi szerb túlélők közül), ám perdöntő bizonyítékot, illetve tanút nem sikerült találni. Ezért 1852. május 28-án Eleket csak a „szokásos” vádak (felségsértés, fegyveres lázadásban való részvétel) miatt ítélték halálra, de ezt (az akkori eljárásnak megfelelően) 1852. augusztus 6. (27.)-i dátummal 15 év várfogságra enyhítették. Elek 1856. július 26-án kegyelemmel szabadult Josefstadtból. A történetek ismeretében elmondható, hogy szerencséje volt. Hasonló ügyben a csíkszéki nemzetőrség századosát, Sándor Lászlót, aki 1849 tavaszán a Küküllő vármegyei román felkelők lefegyverzésekor a háromszéki Erdővidék előző évi feldúlásáért 16 elfogott felkelőt (valamint egy civilt) agyonlövettet, a Cs. kir. Kolozsvári Rögtönítélő Hadbírószág halálra ítélte, és 1849. október 18-án Kolozsvár határában felakasztották. (Vele együtt végezték ki Tamás András nemzetőr alezredest is.) Elekre lásd HL Cs. kir. Pesti Hadbírószág 1852-5/107., illetve Bona: *Tábornokok*, 318–319.; utóbbiakra Kedves Gyula: *Erdély vértanúi*. In: *Vértanúk könyve* 246–249. Sándorra lásd még: Bona: *Századosok*, II. 302–303., Tamásra lásd: *Tábornokok*, 673. (Az augusztus 23-i fehértemplomi eset kapcsán a cs. kir. szervek nem indítottak eljárást. Valószínűleg ők is (a hasonló egyenruhák miatt) a harctéren előforduló tévedésként könyvelték el a történeteket; másrészt aligha „vérzett a szívük” a „láza-dó” (magyar) oldalon tévedés áldozatául esett határőrökért...)

Vetter által elrendelt 1849. januári kiűritéséből) vezeti le. Ám a kortársak visszaemlékezései szerint a lagerdorfi „ügy” volt a vizsály fő oka.²¹

Damjanich Versecre való visszatérése után először felettesének, Vetter tábornoknak jelentette a sikert, aki a levelet 1848. november 12-én kapta meg Nagybecskerekén. Vetter még aznap a kapott információk alapján készült jelentésben tájékoztatta Mészáros Lázár hadügyminisztert. Ám a hadtestparancsnok visszaemlékezése szerint az alezredesnek írt válaszlevelében nemcsak gratulált a sikerhez, hanem felszólította, hogy olyan „vandál kegyetlenségeket”, amelyeket Rózsa Sándor legényei követek el (valószínűleg Parta és Oresica kifosztására és felgyújtására gondolt), a „magasabb célokért harcoló csapatok becsületes hírneve érdekében” a jövőben ne tűrjön el.²²

Vetternek kezdettől „szálka volt a szemében” a Rózsa-féle csapat. Rózsa Sándor, a híres betyár (és haramia) 1848. október 3-án Kossuth Lajostól, az Országos Honvédelmi Bizottmány vezetőjétől kapott amnesztiát annak fejében, hogy lovas szabadcsapatot állít ki „hasonszórú társai”-ból, és azzal részt vesz a harcokban. A toborzás után a Rózsa-féle csapat (hivatalosan Szerencsey Károly főhadnagy vezetése alatt; Rózsa csak őrmesteri rangban szolgált) körülbelül 100 fővel október 28-án érkezett meg Nagybecskerekre. Vetter és tisztikarának zöme kezdettől elutasította, hogy egy sorban harcoljon egy „rablóvezér”-rel. Vetter maga úgy vélekedett, hogy a csapat „harcászati szempontból számba vehető előnyt nem képez, a hadseregnek pedig mindenképpen csakis gyalázatára válik”. Ezért igyekezett a lehető leghamarabb megszabadulni tőle: november elején (5-e után) a verseci dandárhoz küldte erősítésként. Rózsa és legényei bátran harcoltak a lagerdorfi ütközetben. (Később azonban, amikor november 15-ével más csapatokkal együtt a bánági bányavidék védelmére küldték őket, november 17-én Rózsa 40 emberével együtt a román lakosságú Ezeres lefegyverzésére indult, ám a kapott parancs ellenére az ellenállást nem tanúsító helyiek közül 36 főt megöltek, és a falut kirabolták. Mivel a következő napokban még más falvakban is fosztogattak, visszarendelték őket, és november 27-én Szegeden lefegyverezték, illetve feloszlatták a csapatot.)²³

²¹ Vetter véleményére Damjanich vele kapcsolatos ellenszenvének okairól lásd Vetter Antal emlékirata. (Magyar nyelvű fordítás. HL 1848-49. 57a/4. 180–181.) (Vetter, mint a HM tábornoki osztályának vezetője, 1849. január 9-én adta ki a parancsot a Délvidék kiűritésére, hogy a magyar csapatokat a Tiszánál össze lehessen vonni a cs. kir. fősereggel szemben. Vetter szerint Damjanich nem akarta elhagyni sikerei helyszínét, és féltette a polgári lakosságot is, ezért tiltakozott ez ellen. Végül azonban január 19-én megkezdte a visszavonulást. Bár szeretett volna visszatérni, erre nem került sor: a Délvidéket 1849 tavaszán Perczel Mór foglalta vissza. Vetter ezt tekintette fő oknak. (Ennek a véleménynek azonban máshol nincs nyoma.) Erre a fentiek mellett lásd még Vetter emlékirata 116., illetve a parancs kiadására Hermann Róbert: *Kossuth hadserege, Kossuth fővezére*. Budapest, 2007. 182.) A lagerdorfi eset elsődlegességére lásd: *Vukovics Sebő emlékirata*, 384., Hegyesi: *Az 1848-49-iki harmadik honvédszászlóalj*, 57–58.; Vendrei (Aschermann) Ferenc: *Damjanich és Vetter*. HL Personalia VII. 53. *Vendrei (Aschermann) Ferenc levelezése és emlékirata* 8-13. (Aschermann írásának értékét növeli, hogy ő ebben az időszakban századosként a bánági hadtest tábornokánál szolgált. Lásd: Bona: *Tábornokok*, 210.)

²² Damjanich Vetternek írt jelentése nem ismert. Tartalmára lásd Vetter jelentését Mészáros Lázár hadügyminiszternek. Nagybecskerek, 1848. november 12. OL. Országos Honvédelmi Bizottmány 1848: 3040/E. (Az ez alapján készült hivatalos tudósítás a Közlöny november 15-i (158.) számában jelent meg.) A Damjanichnak írt levél sem ismert; tartalmára lásd: Vetter emlékirata, 180., illetve Vendrei (Aschermann): *Damjanich és Vetter*, 10–11.

²³ A Rózsa-féle csapat toborzására és tevékenységére összefoglalóan lásd: Seres István: *Karikással a szabadságért. Rózsa Sándor és betyárserege 1848-ban*. Békéscsaba, 2012. 41–146. Szerencseyre (Szerencsyként) lásd: Bona: *Hadnagyok*, III. 267. Vetter véleményére és az idézetre lásd: Vetter

Damjanich maga is érezhette, hogy a Rózsa-féle csapat nagyarányú zsákmányolási akciója a lagerdorfi ütközet alatt (előéletük fényében) kétes színben tűnteti fel őket, a többi alakulatot és a vezetést is. Ezért a közvetlenül az Országos Nemzetőrségi Haditanácshoz intézett, még november 11-én elkezdett, de végül 13-ra datált jelentésében már alaposabban megindokolta a Parta és Oresica elleni támadást, és majdnem egy oldalt szentelt a Rózsa-lovakosok tetteinek (Rózsa Sándort külön kiemelve), akikkel a legteljesebb módon meg volt elégedve. A jelentéshez csatolta az ütközetben kitűntek névsorát és a tetteiket tartalmazó, november 12-re datált mellékletet is. (Ebben azonban nem esik szó külön a betyárokról.)²⁴

Ebbe az első komolyabb siker utáni meglegedett hangulatba „robbanhatott bele” Vetter már említett levele, amely (ha csak arról is szólt, amit Vetter állít) „látens módon” végül is azzal vádolta az alezredest, hogy képtelen fegyelmet tartani a csapatainál, és ezzel a „harcoló csapatok becsületét” (meg természetesen felettesét, Vetterét is) rombolja. Damjanich heves természetét ismerve, felháborodása nagy lehetett; az eset tisztázása végett pedig úgy döntött, hogy a nézeteltérést személyesen tisztázza tábornokával. A parancsnokságot tehát átadta a rangidős tisztnek, Kiss Pál őrnagynak, a 9. honvédszászlóalj új parancsnokának, és néhány személy, valamint a 14. (1. székely) határőrezred 1. zászlóalj 6. századának kíséretében Nagybecskerekre utazott.²⁵

Damjanich Nagybecskerekre érkezésének, Vetterrel való találkozásának pontos időpontjai és részletei sem ismertek. Ám Aschermann leírása alapján nem egy fegyelmet, felettesének elvárásaihoz feltétlenül igazodó beosztott érkezett meg magát tisztázni (ahogy Vetter valószínűleg elvárta volna), hanem egy „háborgó indulatának leplezetlen kimutatása mellett” hadtestparancsnokát felkereső alezredest. Ez már önmagában hordta a megbeszélés „elfajulásának” lehetőségét. Talán ez is az oka (mármint, hogy a találkozásra nem Vetter

Antal: *Az 1848-49-iki szerb támadás. VIII.* In: Hazánk. Szerk. Abafi Lajos. 5. kötet. Budapest, 1886. 261–264., 262. (Vetter saját bevallása szerint még Versecre való elindítása előtt személyesen fogadta Rózsa Sándort, akivel közölte, hogy „tartózkodjék a rablástól, fosztogatástól és gyűjtogatástól, még pedig személyes felelősség terhe mellett, minthogy a hadi törvények ezen vétségeket hadi rögtönítélő bíróság elé utalják és halállal büntetik”. Így elképzelhető, hogy mint felelős parancsnokot milyen kellemetlenül érintették a lagerdorfi ütközet „mellékkörülményei”-ről beérkező híradások... Lásd: uo. 263.)

²⁴ Damjanich jelentését lásd HL 1848-49. 3/280., mellékletét uo. 3/270. (Damaszkin István verseci főszolgabíró – aki szintén részt vett az ütközetben – jelentése alapján is úgy tűnik, hogy Parta és Oresica megtámadására csak akkor került sor, amikor a Lagerdorfort átkaroló lovasoszlop katonáira (vagy inkább Rózsa felderítő lovasaira) valószínűleg a helyi szerb lakosok rálöttek, így a falvak kifosztása és felgyújtása jogos megtorlásnak tűnhetett. Hogy a két falu (és lakossága) eredetileg nem volt célpont, az is bizonyítja, hogy felderítésükre csak egy szakasz Rózsa féle-lovas lett kiküldve. Ezekre lásd Damaszkint levelét Vukovics Sebő kormánybiztoshoz. Versec, 1848. november 11. MOL OHB 1848: 3838., illetve Damjanich idézett jelentését.)

²⁵ A levél megérkeztek és Damjanich elindulásának a pontos időpontja nem ismert. Azt viszont tudjuk, hogy az ONóHT-nak írott, fentebb már említett november 13-i jelentést Versecről még maga szignálta, ám a bánási bányavidék megsegítésére 15-én már Kiss Pál küldte ki a segélycsapatokat; így valószínűleg legkésőbb 14-én el kellett indulnia. A „gyors reagálás”-ról ír Aschermann is. Erre és a kísérőkre lásd Hegyesi: *Az 1848-49-iki harmadik honvédszászlóalj* 57., 61., valamint Vendrei (Aschermann): *Damjanich és Vetter*, 11. (A kísérettel kapcsolatban felmerül némi ellentmondás, mivel a 14. (1. székely) határőrezred 1. zászlóaljának Aradon való egyesítésére a HM csak november 15-én adta ki a parancsot. A zászlóalj zöme 25-én ért a városba; a 6. század 26-án érkezett meg oda. Ám az utóbbi tehetett ezt Nagybecskerekéről is. A székelyek „hazavágyódása” (a szülőföldjükéről érkező rossz hírek, a válságossá váló katonai helyzet miatt) már korábban ismert volt; a HM parancsa is többek között ezért született meg; Aradról a további úti cél Erdély volt. Erre lásd: Kedves: *A csíki székely határőrök*, 111., 114–115.)

rangjának és beosztásának, vagyis tekintélyének megfelelően került sor), hogy Vetter más visszaemlékezőkkel szemben memoárjában egy sort sem írt az esetről, sőt kifejezetten tagadta, hogy Damjanichcsal egyáltalán összeveszett volna.²⁶

A találkozó fő témája a visszaemlékezések szerint a Lagerdorf bevételek elkövetett „kegyetlenségek” voltak, amelyekkel kapcsolatban Vetter „megütközését” fejezte ki, és „szemrehányást” tett beosztottjának (a hadsereg hírnevével, illetve valószínűleg a betartandó hadijoggal kapcsolatban). De milyen „kegyetlenségekre” is gondolhatott Vetter? Az előzmények alapján valószínűleg az ellenséges helységek bevitelénél történt rablás, fosztogatás, gyűjtogatás eseteire, illetve a civil lakossággal és a hadifoglyokkal való bánásmódra. De mire is hivatkozhatott pontosan a tábornok? Parta és Oresica esetére aligha, mivel november 18-án a Temes vármegyei Giládnál, ahol a helyi lakosok szintén ellenállást tanúsítottak, a Vetter által kiküldött különítmény honvédei kirabolták, kifosztották, és több helyen felgyújtották a falut, vagyis épp úgy reagáltak erre, mint Rózsa betyárjai, majd a vidékről jelentős mennyiségű termékszákmányt gyűjtöttek be. Marad tehát Lagerdorf. A falu elfoglalásával, kifosztásával és felgyújtásával kapcsolatban ismét csak említhetjük az előbbi példát. Így a tábor bevitelénél elpusztult civil lakosokra és a hadifoglyokra szűkül a kör. Valóban nem találunk hasonló példát, ám hasonló helyzetet sem. A nagybecskereki hadosztály Vetter vezette csapatai november közepéig jobbra csak saját területen lévő helységek védelmével és visszafoglalásával foglalkoztak, ellenséges területen lévő, ellenséges polgári lakosságú tábor elfoglalásával nem. Az egyetlen példa Perlasz lehetne, ám a szeptember 2-i harc a falutól északra, a Jančova-dombnál kialakított katonai sánctábornál folyt, ahol csak a fegyveres felkelők tartózkodtak. A győzelem után a magyar csapatok bevonultak ugyan a faluba, de az ellenséges érzelmű polgári lakosság már előbb elmenekült; harcra tehát nem került sor. A szeptember 9-i második perlaszi összecsapás is szinte hasonló forgatókönyv szerint zajlott, bár ekkor a szerb felkelők megpróbálták a helységben is védekezni, Vetter csapatainak manőverei hamar kiszorították őket, így nagyobb helység harcra nem került sor (a falu egy része viszont leégett). Ezekben az esetekben tehát aránylag könnyű volt megkülönböztetni a felkelőket a polgári lakosságtól, és az utóbbiakat kímélni. Erre Lagerdorfnál esély sem volt, különösen azután, amikor a határőrök, a szerb–román népfelkelők és a polgári lakosok egy tömegben menekültek a Karas felé. (Ráadásul a helyi népfelkelőket gyakran csak egy könnyen eldobható lándzsa különböztette meg a civilektől.) Damjanich nem állíthatta le az üldözést, ha komoly veszteséget akart okozni az ellenfélnek; ennek viszont a civilek (közöttük asszonyok és gyerekek) is áldozatul estek. Az egyetlen érzékeny pont, amit Vetter joggal támadhatott, az a hadifoglyok kivégzése volt. Ám az esetenél Damjanich nem volt jelen, és ő is ekkor szembesült először a „vörös sapkások” kegyetlenségével, amivel, mint korábban utaltunk rá, egyáltalán nem értett egyet, és a későbbiekben törekedett is a

²⁶ Damjanich megérkezése Nagybecskerekre november 17-re vagy az utána következő napokra eshetett, mivel a táborban szolgáló Leiningen-Westerburg Károly (aki aznap, 17-én hajnalban indult egy kiküldetésre) leveleiben még egy sort se ír róla; ugyanakkor elismerően nyilatkozik a lagerdorfi sikerről. Így valószínű, hogy már ekkor törekedett volna megismerkedni Damjanichcsal, későbbi barátjával. Erre azonban csak december 7-e után került sor. Erre lásd *Leiningen-Westerburg Károly levelei és naplója*. In: Katona Tamás: *Az aradi vértanúk*. Negyedik, átdolgozott kiadás. Budapest, é. n. 64., 69., 73. Leiningenre még lásd: Bona: *Tábornokok*, 174–175. Damjanich hangulatára Nagybecskereken lásd Vendrei (Aschermann): *Damjanich és Vetter*, 11.; Vetter tagadására emlékiratát 180–181. (Vetter szerint „Damjanich tetőtől talpig katona volt, s ily fegyelmezetlenséget (mármint, hogy »méltatlankodott« volna felettesével szemben) bizonyára el nem követett volna.” Vetter „csúsztatását” a fenti okon kívül még emlékiratának megírásakor az aradi vértanú tábornoktárs és a ’48-as idők iránti köztisztelet is befolyásolhatta.)

megszüntetésére. A szerbek korábbi fehértemplomi és egyéb helyeken elkövetett kegyetlenségeinek ismeretében azonban nem szándékozott megbüntetni egyébként kiválóan harcoló katonáit. Úgy nyilatkozott tehát, hogy az ellenséggel nem történt több kegyetlenség, mint amit a vívott háború „természete” megkövetel. (Damjanich, mint azt később egy levelében kifejtette, a háború „keserű szükségé”-nek tartotta, hogy katonái fosztogatnak, gyújtogatnak és kegyetlenkednek, és külön fájdalmat okozott neki az, hogy szerb léteire ő volt az első parancsnok, aki erre kényszerült. Ám erre csak ott került sor megtorlásként, ahol csapatait megtámadták. Ráadásul a zsákmányolásra sokkal jobban rá volt kényszerítve, mint a nagybecskereki csapatok, mivel a verseci tábor ellátása (helyzetéből adódóan) sokkal rosszabb volt.)²⁷

A két különböző helyzetbe került és különböző harcéri tapasztalatokból építkező tiszt így nem juthatott egyetértésre; és ezt a nézeteltérést még eltérő habitusuk is tovább növelte. Vetter felettesként valószínűleg még tartott kimérten, a rá jellemző tanári stílusban egy „eligazítás”-t heveskedő beosztottjának „a hadviselés szabályai”-ről és a „hadsereg becsületé”-ről, illetve valószínűleg további parancsig megtiltotta az újabb támadó hadműveleteket, nehogy megzavarja a béketárgyalásokat. Damjanich pedig frissen kialakult ellenszenvén kívül azt a meggyőződést vihette magával Versecre, hogy parancsnokának nincs sok fogalma arról, mi a valódi helyzet a „végeken”. A november további részét Vetter a végül kudarcba fulladó béketárgyalásokon való részvétellel, Damjanich pedig csapatai gyakoroltatásával töltötte; majd az utóbbi a tétlenséget megunva november 25-e után szabadsággal Pestre távozott. Bosszúságát enyhíthette, hogy lagerdorfi sikerének köszönhetően november 25-én ezredessé léptették elő, ám legkésőbb a fővárosban a kezébe kerülhetett a Közlöny november 23-i (166.) száma, amelyben elolvashatta a sajtó, ONÓHT-hoz írott jelentésén alapuló, a korábnál bővebb hírlapi tudósítást a lagerdorfi ütközetről, amelynek leírása

²⁷ A találkozó témájára, Vetter szemrehányására és Damjanich válaszára lásd: *Vukovics Sebő emlékirata*, 384.; Hegyesi: *Az 1848-49-iki harmadik honvédszászlóalj*, 58.; a Csákova és Gilád elleni akcióra Leiningen november 25-i levelét. In: Katona: *Az aradi vértanúk*, 64-65., valamint Hermann: *A 10. honvédszászlóalj*, 48-49. (A különítmény a 10. honvédszászlóalj két századából, a 13. (Hunyadi) huszárezred fél századából és két hatfontos lövegéből állt.) A nagybecskereki hadosztály harcaira és a perlaszi összecsapásokra összefoglalóan lásd: Olchváry: *A magyar függetlenségi harc*, 34-87. Damjanichnak a háborúról és katonái tevékenységéről alkotott véleményére lásd Todorović cs. kir. tábornokhoz írott 1849. január 17-i levelét. Pelyach István: *Egy szerb származású magyar honvéd tábornok levele a szerb csapatok főparancsnokához 1849 januárjában*. In: Két világ kutatója. Urbán Aladár 80 éves. Szerk.: Háda Béla – Majoros István – Maruzsa Zoltán – Petneházi Margit. Budapest, 2009. 333-340.; a verseci tábor ellátásának az ütközet után való feljavulására lásd: Hegyesi: *Az 1848-49-iki harmadik honvédszászlóalj*, 57. (Mint az a találkozó során kiderült, Rózsa betyárjai Lagerdorfnál semmivel sem voltak „kegyetlenebbek” a csapatok többségénél, így ebben az esetben Vetter a sajtó „előítélete” csapdájába esett. Ezt azonban sohasem vallotta be, és a honvédek lagerdorfi kihágásait is inkább rájuk „terhelte” visszaemlékezéseiben. (A 9-esek tettei néhány napon belül ismertté váltak Versecen és Fehértemplomban a nagyközönség előtt, így Vetternek is értesülnie kellett azokról. Damjanich, véleményének megfelelően, nem rendelt el később sem vizsgálatot az ügyben, és a két jelenlévő „vörös sapkás” századparancsnok, Elek Ferenc és Sándor Kálmán pályafutását sem akadályozta. Így mindketten zászlóaljparancsnoki (illetve Elek később még dandárparancsnoki) beosztásig, illetve alezredesi, valamint őrnagyi rangig juthattak. Rájuk lásd Bona: *Tábornokok*, 318-319., 609-610.) Érdekes, hogy hasonlóképp járt el a korabeli hazai és az ellenséges sajtó egy része is. Így az OHB vizsgálatot rendelt el, és ezután december 15-én kiadott rendeletében tisztázta Rózsa Sándort a lagerdorfi ügyben, illetve megerősítette amnesztiáját. Ezekre lásd: Seres: *Karikással a szabadságért*, 115-117., 152.)

zömmel az ő szófordulatait használja, csak éppen az szerepel benne, hogy november 7-én (!) Vetter tábornok vezette itt sikerre a honvédeket...²⁸

Összegzés

A két hasonló pályafutású, elhivatott és tehetséges katona tehát már első találkozásuk során nem tudta megérteni a másikat, és kölcsönös ellenszenvvel vált el egymástól. Mi lehetett ennek az oka? Talán az, hogy a „kimért, pedáns” Vetter, mint tábornoki tiszt, végletekig ragaszkodott elképzeléseihez, és a tanult elveknek megfelelő, „szabályos” háborút akart folytatni egy „szabálytalan” hadszíntéren. A „heves, érzelemgazdag” Damjanich viszont (bár az elveket maga is fontosnak tartotta) vérbeli csapattisztként jobban megértette ennek a „szabálytalan” hadszíntérnek a viszonyait, és jobban is volt képes idomulni. Valószínűleg a fenti eltérések vezettek oda, hogy, bár kettejük közül a kiváló tervező Vetter emelkedett nagyobb rangra és beosztásra (altábornagy és a honvéd tábornok főnöke), addig Damjanich vezérőrnagy lett a „legyőzhetetlen”, legendás hadvezér, a főszerep „bábványa”. A Vetter elleni első „összecsapást” Damjanich nem nyerhette meg. De nem felejtett, és a következő 1849. márciusi találkozásukkor már ő volt az „erősebb”...²⁹

²⁸ Vetter és Damjanich habitusára lásd az életrajzukat. A találkozó végére vonatkozóan nincs információ, bár Aschermann szerint annak „nagyon heves természetűnek kellett lenni”. Az azonban aligha véletlen, hogy Damjanich a „Professzor” gúnynevet ragasztotta Vetterre. A támadásokat leállító parancsot valószínűsíti, hogy a továbbiakban novemberben Damjanich minden nagyobb akciót beszüntetett, pedig „célpont” még volt bőven... Ezekre lásd: Vendrei (Aschermann): *Damjanich és Vetter*, 11.; Hegyesi: *Az 1848-49-iki harmadik honvédszázalaj*, 58., 60. Damjanich elutazásának pontos dátuma nem ismeretes, de a november 25-i Katalin-báلكor még ő riadóztatta a csapatokat, viszont 30-án a verseci csapatoknak ismét Kiss Pál parancsolt. Erre Hegyesi: *Az 1848-49-iki harmadik honvédszázalaj*, 60., 64.; az ezredesi előléptetés dátumára lásd: Bona: *Tábornokok*, 150. (A legvalószínűbb, hogy a Közlöny tudósításába egyszerű újságírói hiba miatt került be Vetter neve Damjaniché helyett (ahogy a hibás dátum is), hiszen a 158. számban megjelent korábbi tudósítás mindkettőt helyesen közölte. Ez azonban aligha javította Damjanich amúgy is rossz véleményét feletteséről, akit már valószínűleg korábban az is zavart, hogy Vetter nyilvánosságra hozott október 20-i, őt a tábornok főnökévé kinevező OHB rendeletben ennek egyik okaként az október 13-i törökbecsei ütközet is szerepelt. Márpedig azt Csuha Antal alezredes és Damjanich nyerték meg önállóan; Vetternek (aki éppen a Bácskában vett részt egy tárgyaláson) semmi köze nem volt ahhoz (hasonló a helyzet a rendeletben szintén érdemként említett fehértemplomi harcokkal is). Damjanich hozzáállására bizonyíték, hogy amikor 1849 februárjában megkapta tábornoki diplomáját, azt 9-én visszaküldte az OHB-nak, mivel kinevezése okaként az ördöghídi és tomasováci győzelmek is szerepeltek, pedig azoknál ő ott sem volt. Ezért azt kérte, hogy („nehogy azáltal más egyéneik érdemei csorbítassanak”) azokra a csatákra korlátozzák a hivatkozást, ahol valóban harcolt. Vetter diplomájára lásd: Ács: *Az első honvédszázalaj főnöke*, 9. jegyzet, a törökbecsei ütközetre Olchváry: *A magyar függetlenségi harc*, 85–86.; Csuhára lásd: Bona: *Tábornokok*, 149–150.; Vetter tartózkodására Olchváry: *A magyar függetlenségi harc*, 87. Damjanich tábornoki diplomájára és kérésére lásd: Hermann: *Kossuth hadserege*, 76–77.)

²⁹ A „kimért” Vetter „legbecsületesebb jellemű ember, alaposan képzett tábornok, jó és határozott vezér, szigorú főnök” és kollegiális körben „barátságos bajtárs” volt egy közeli beosztottja, a HM tábornoki osztályán dolgozó Gelich Richárd szerint, ám ebből alárendeltjei, elsősorban a csapattisztek és a legénység, csak a „szigorú főnök”-öt érzékelték, így nem is volt különösebben népszerű. A katonáiról gondoskodó, kedélyes Damjanich viszont tudott szigorú (olykor kíméletlen) is lenni a népszerűsége megtartása mellett. Neki egy súlyos hibája volt Vukovics Sebő szerint: „...túlzásig kíméletlen, mondhatnám durva volt, midőn valaki ellen haragja fellobbant”, és egyik „ellenfelé”-t sem felejtette el. Ez sok jóval nem kecsegtetett Vetter számára a jövőben... Vetter jellemzésére lásd: Ács: *Az első honvédszázalaj főnöke*, 13. jegyzet, Gelichre Bona: *Tábornokok*, 353. Damja-

MELLÉKLET³⁰

1.

Nagybecskerek, 1848. november 12.

Vetter Antal tábornok jelentése a lagerdorfi ütközetről Mészáros Lázár hadügyminiszternek

906-N

3040/e 1848

Bánsági mozduló had parancsnoka

Hadügyminiszter

Mészáros Lázár Úrnak

Ezen percbe veszem Damjanits alezredes úrnak levelét, miszerént folyó hó 9-kén Lagerdorfnál táborozó ellenséget megtámadta, szétverte, s' Lagerdorfot elfoglalta.

Két százada a 9-dik honvéd zászlóaljnak,³¹ 1 százada a 3-diknak,³² s' 1 század székekelyek,³³ 2 6fontos ágyú, egy fél század Württemberg huszárok³⁴, s' a Rózsa lovasok valának a seregek, melyek e szép haditényt kivívták.

Előlegesen jeleseknek nevezi az alezredes úr 3-d[ik] honvéd zászlóaljbeli kapitány Földvári,³⁵ s' a székely század parancsnokát kapitány Boros³⁶ urat, pattantyús főhadnagy Freidenreich³⁷ urat kitűnő, bátor s' ügyes magaviseletéért különösen megjegyzi, úgy szinte Rózsa Sándort is, kinek fegyverei által csak egyedül 12 ellenség esett el.

Két ifontos ágyú, egy lőszertalyka [sic!], nagyszámú fegyverek, s' mintegy 2000 darab szarvasmarha s' juhok, végtére egy szerb zászló zászmányunkká lettek. A zászlót egy székekely, a szaladó ellenség közül – meglővén a zászlóst – ragadta ki.

Az ellenség közül legkevesebbre számítva 200 ember esett el s' 68-an elfogattak – részünkről Württemberg huszár ezredbeli hadnagy Resser³⁸, s' 9-d[ik] honvéd zászlóaljbeli hadnagy Fáty³⁹ urak, s' összesen 4 ember esett el.

Oresitz [Oresica] és Parta helységekbe, csata közbe, több helyen tűz támadott, s' a Rózsa portyázó lovasok ezen ellenséges szellemű helyekből is sok marhát hajtottak el.

N[agy]Betskereken 12-d[ik] Novemb[e]r 848.

Vetter tábornok

Eredeti tisztázat. MOL OHB 1848: 3040/e.

nich jellemhibájára lásd: *Vukovics Sebő visszaemlékezései 1849-re*. S. a. r.. Katona Tamás. Budapest, 1982. 5.

³⁰ A lagerdorfi ütközetre vonatkozó iratokat Seres István már közölte munkájában, így itt csak Vetter és Damjanich idézett jelentéseit közöljük szöveghűen lábjegyzetelve (mivel ez az utóbbi az említett közlésnél elmaradt). Az iratokat lásd: Seres: *Karikással a szabadságért*, Okmánytár 286–287., 276–279., 283–284.

³¹ A zászlóalj 1. és a 2. százada.

³² A 3. honvédzászlóalj 2. százada.

³³ A 14. (1. székely) határőrezred 1. zászlóaljának 6. százada.

³⁴ A 6. (Württemberg) huszárezred 1. őrnagy osztály 2. századának egyik (valószínűleg a 2.) szárnya.

³⁵ Földváry Károly százados, a 2. század parancsnoka.

³⁶ Boros Ignác százados, a 6. század parancsnoka.

³⁷ Wenzel Freudenreich főhadnagy, a verseci honvéd és nemzetőr tüzérség parancsnoka.

³⁸ Részter (Resser) János, a huszár félszázad parancsnoka október 19-től már főhadnagy volt.

³⁹ Fáty Gyula október 19-től már főhadnagy volt.

2.

Versec, 1848. november 13.

Damjanich János alezredes jelentése a lagerdorfi ütközetről az Országos Nemzetőrségi Haditanácsnak

A Verseczi Fél Dandár Parancsnokságról

Az Országos Hadi Tanácsnak!

Budapesten

Versecz November 13-án 848

Temesváriak által, kik az igaz magyar ügy ellen összeesküdtek, kiküldött 40 dzsidás⁴⁰, és oláh-illír vég ezrednek⁴¹ egy századja által Boksának meg támadása és elfoglalása⁴² következtében elhatározta magát alól írt, hogy oly fontos részét a hazának a lehetőségig védeni fogja, és a ma bérleteknek [sic!] a bányavárosok felé további előhaladásokat, úgy szinte a haza iránt jó érzelműeknek lefegyverkeztetését, és ennek következtében az alkotmányos szabadság gyilkosainak fegyverrel leendő ellátását meggátolhatja; miért is a Verseczen tanyázó seregből 1 osztályt a 3-ik zászlóaljából,⁴³ 1 századot a Rukavina nevet viselő gyalog ezredből,⁴⁴ 100 lovas nemzetőröket⁴⁵ és egy 6 U(fontos) ágyút, úgy szinte Oraviczáról 300 főnyi gyalogságot, és két 3 U(fontos) ágyúkat⁴⁶ az ellenségnek tönkre tételére és Boksánnak vissza foglalása végett elküldöttem; de a küldött csapatoknak későn oda érkezte, és nyilván mivel ezeknek közelítését az ellenség meg sejdítette, elég ideje maradt neki még jókor visszavonulni, mely alkalomkor 1 ember, 1 ló, és néhány köpönyegek a mi népiünknek kezükre került.

Ezen említett helyre küldött csapat által gyengülvén a verseczi erő, és mivel minduntalan tartanom kellett, hogy Temesvár felől Versecz meg fog támadtatni, kényszerítve láttam magamat a honvéd 9-ik zászlóaljnak egy osztályát,⁴⁷ 50 szegedi lovas nemzetőröket és két ágyút f[olyó] év november 7-én seregem erősítése végett magamhoz vonni. Miután Temesvár felől meg nem támadtunk, s' mivel Versecz és Fejértemplom közti közlekedést Lagerndorfon át a bekövetkezendő hadi működések miatt elkerülhetetlenül szükséges [volt

⁴⁰ A cs. kir. 2. (Schwarzenberg) ulánus ezredből, amely Temesváron állomásozott.

⁴¹ A cs. kir. 13. (román-bánsági) határőrezredről van szó.

⁴² Boksánbánya (Krassó vármegye) a bánsági bányavidék egyik központja volt; 1848. november 3-án foglalták el a cs. kir. csapatok, a magyarok november 7-én foglalták vissza. Erre lásd Hegyesi: *Az 1848-49-iki harmadik honvédzászlóalj*, 61.

⁴³ Valószínűleg a 3. honvédzászlóalj 2. osztályát (3-4. század) Bobich János százados vezetésével. Erre lásd Hegyesi: *Az 1848-49-iki harmadik honvédzászlóalj*, 61., Bobichra lásd: Bona: *Tábornokok*, 257–258.

⁴⁴ A cs. kir. 61. (Rukavina) sorgyalogezred 3. zászlóalja (Damjanich régi alakulata) 1848 nyarán jobbra osztályokra osztva harcolt a szerb felkelők ellen. Szeptember végén a zászlóaljat Temesvárra rendelték vissza, ám a korábban Verseczen állomásozó 7. osztály (13-14. század) zöme végül megtagadta a parancsot, szeptember 27-én visszatért Verseczre, és átállt a magyarokhoz. Ennek egyik századáról van szó. Erre lásd: von Donnersberg, August Hoffmann: *Geschichte des k. u. k. Infanterie-Regimentes Nr. 61*. 1798–1892. Wien, 1892. 182.

⁴⁵ A szegedi vagy a hódmezővásárhelyi lovas nemzetőrökről lehet szó. Rájuk lásd: Hegyesi: *Az 1848-49-iki harmadik honvédzászlóalj*, 49., 53.

⁴⁶ Az utóbbiak a bányakerületet védő Asbóth Lajos saját csapatai voltak. Rájuk lásd: *Vukovics Sebő emlékirata*, 385–386.

⁴⁷ A zászlóalj 1. osztályáról (1-2. század) van szó.

megnyitni]; tovább mivel azon pont, kapott tudósítások következtében, a mellett hogy már a természettől kedvezőleg vagyon az ellent állásra megáldva, s' elsáncolva, a főbb bejárások két nagy redutokkal erősítve, és egyezerhatszáz, azaz 1600 főből álló jól fegyverkezett ellenséges sereggel és három ágyúkkal el volt látva – tehát Elek százados úrnak⁴⁸ vezérlette a honvéd 9-ik zászlóaljnak osztályát, 50 szegedi lovas nemzetőröket és 2 ágyút Vojvodinczon keresztül Lagerndorf felé menni rendeltem; magam pedig a honvéd 3-ik zászlóalj 2-ik századával Földváry százados úr parancsa alatt, a székely századot, mely Boros kapitány úrtól vezényeltetett, fél század Württembergi huszárokkal, kiknek Reszer hadnagy úr volt parancsnoka, egy csapat [hódmező]vásárhelyi önkéntes lovas nemzetőrökkel, a Rózsa Sándor féle csapattal és két 6U (fontos) ágyúkkal, melyek parancsnoka Freidenreich főhadnagy úr volt, és ennek az ágyúk iránt személyes ügyelete mellett egyenesen az országúton Lagerndorf felé indultam.

Amint ágyúlovásnyi távolságra érkeztem, elkezdte az ellenség a fő bejáráson épített redutból reánk nagyszerűen ágyúzni, melyet azonban Freidenreich főhadnagy úr, a pattantyúsok parancsnoka oly erélyesen és szakadatlan előnyomulással viszonzott, hogy annak fődözete alatt Földváry százados úr embereivel rohamcsapatot képezhetett, és ezekkel az ellenséget, ki egy erős vadászárokból csatárláncokból élénken és szünetlenül [sic!] tüzelt, abból kiverhette; a jobb oldali rohamot a székely századnak jobbra [kellett vezetnie], a másik [oszlop] az úton nyomult elő, a 3-ik pedig tartalékképp követte. A rohamlók, kiknek élén Földváry százados úr volt, feltarthatatlanul tódultak a besáncolt falu felé, dacolván az ellenségnek szünetlen [sic!] ágyúk[-] és puskákiból lövöldözéseinek, és így elfoglalták annak délnyugati részét.⁴⁹

A megtámadás alatt mutatkoztak a közel lévő környékekben, Barthán (Parta) és Oravicán (Oresica), melyek a mi részünkre fekszenek, ellenséges csapatok, kiknek szétverésére Rózsa csapatjából egy szakaszt küldöttem, kik legnagyobb gyorsasággal az ellenséget részént elkergették, részint lekonzolták.

Reszel hadnagy úr a Württemberg huszároktól kitüntetett vitézséggel, és legnagyobb sikerrel vágott a Karas – patak, és annak partján lévő erdőbe visszavonuló ellenség közé, a székelyek azon része, mely az út felé működött, megtámadta őket az erdőbe, és miután nagy kárt tett bennök, visszaverte a patakon át, melyben is az ellenség közül többen belé fúltak.

A roham kezdeténél megjelent vojvodinczai úton az oda rendelt osztály a 9-ik honvédzászlóaljból 2 ágyúval, és rohamlépésben nyomult az ellenségre a fent megírt redut felé, honnét az ellenség két ágyúval ellenők dolgozott, és így a falu szélső részébe elhatározottan berontott; mely alkalomkor az osztályparancsnok Elek százados belátó vezérletével kitüntette magát; mire az ellenség tökéletesen a faluból kiveretett, visszahagyván itt két ágyút, lőszel [sic!] kocsiját, 40 puskákat, és 71 közülök foglyokká tettek.

Legkitűnőbbben viselte magát Földváry százados úr, ki előcsapatjának élén legelső volt a faluban, és magát elhatározólag és vigyázva viselte, továbbá Freidenreich főhadnagy úr az ütegek parancsnoka, ki a legsűrűbb ellenséges ágyúgolyózapor közt, a rohamcsapattal egyenlő lépést tartva az ellenségre jól alkalmazott kartáccsali tüzelés által kevés időt engedett arra, hogy a rohamló csapatnak kárára lehessen; miért is kitűnik, hogy az ellenséges ágyúgolyók által ugyanezen részen sem agyonlőve, sem megsebesülve senki sem találtatott.

⁴⁸ Elek Ferenc százados az 1. század parancsnoka és (rangidősként) az 1. osztály parancsnoka is volt. Erre lásd: Hoffmann: *Az 1848-49-iki vörös-sapkás 9-ik honvédzászlóalj*, 10.

⁴⁹ Valójában az északnyugati részről van szó.

Legnagyobb kitüntetést és dicséretet érdemel főszolgabíró Damaszkín István úr,⁵⁰ ki a csata folyta alatt, a kisebb csapatokat érdeklő rendeleteket, azok parancsnokainak személyesen közölte [sic!], több ellenséges mozdulatokat, annak ideibeni [sic!] tudósítás által, már kezdetében megrontotta, és végre egy [hódmező]vásárhelyi önkénytes lovas nemzetőri csapatot csatázni vezetett.

A mi részünkről elesett Reszer hadnagy úr, a Württemberg huszároktól, ki egy ellenséges csoport közé ugratván felső testibe kapott lövés által, továbbá a derék, bátor és igen kitűnő Fáj Gyula hadnagy úr a honvéd 9-ik zászlóaljából, hasonlóképpen azon alkalommal, midőn a sánc tetejére lépni akart, egy puskagolyó által melybe lövetett. Szintúgy halva maradtak két közvitézek, és 7-en megsebesültek, ezek közt vagyon egy szegedi lovas nemzetőr is.

Nem hallgathatom el Rózsa Sándor és embereinek kitűnő viseletét, mindnyájan lelkesült bátorságnak [adták tanújelét]; Rózsa maga a csata közt 5 rácot agyonlőtt és 7[-et] levágott, ahol legtüzeesebben állt a viaskodás, ott az ő lovas csapatja működött, és ezen alkalomkor következő számú marhákat zsákmányoltak ú[gy]m[int]: 1800 darab juhokat, 402 szarvasmarhát, 53 lovat, 63 darab sertést, és más többféle tárgyakat, melyeket maguk között felosztottak. Ha valaki ezen embereket az ő természetes viaskodásukban képzeli, kénytelen gondolni, hogy olyanok, mint a sivatagnak fiai. Majd hegyen, majd völgyön száguldva láthatók voltak, majd csel elővigyázattal marhákat hajtották, s' ugyanezeket azon percben, midőn az ellenség mutatta magát, azokra elhatározottan bevágva, és dolgukat végezvén, ismét zsákmányaikhoz tértek. Dicséretükre legyen mondva, hogy ők a legvitézebben viselik magukat, nevezetesen Rózsa Sándor némelyeknek meghagyva éltöket, többeknek az elfogott foglyoknak, kik között anyák kisdedeiket szoptatták, pénzt osztogatott.

Lagerndorf nincs már többé, és hogy Fejértemplommal a közlekedést helyreállíthatassam, a honvéd 9-ik zászlóaljából 1 századot Vojvodinczára fogok rendelni.

Midőn Lagerndorfnak tönkretétele az Ördöghídnál (Teufelsz brüke) híről jött és az ellenség ijedtében azt vélte, hogy tovább is üldöztetik, onnan mindnyájan Palánkára vonultak, sőt még onnét is némelyek áteveztek a Dunán.⁵¹

Havancourt hadnagy⁵² ma végezte be a holtak temetését, és azt jelentette, hogy 470 téte[te]tt a sírba.

Azoknak száma pedig, kik idestova szétvonulva elhullottak, nem tudható.

Ezekből tesszen kegyesen érteni, mily gyorsasággal, és halálmegvetéssel harcolt seregem, minthogy az egész csata alig tartott egy óra folytaig, mely idő alatt 230 ember az ellenségből szurony által vesztek el. És Freidenreich főhadnagy úr, ki csakugyan a jelesek közt nagyon kitűnő, hogy ő jól irányzott kartáccsali lövések által, mintegy százötven lépésnyire közeledvén, abban nagy pusztítást tett.

Azon vitézekről a legénység közül, kik magukat különösen kitüntették, legközelebb külön jelentést fogok tenni, minthogy ezen rövid idő alatt nem volt alkalmam magamat az egészről bizonyossá tenni.

A 71 foglyokat az imént elfogottak kicserélésére fogom használni, s' ezekből fölöslegesen maradó számot Nagybecskerekre késértetni. Az asszonyok és közel 32 gyermekek,

⁵⁰ Damaszkín később honvéd és állandó parancsőrtsiszt lett Damjanich mellett. Erre lásd: Bona: *Tábornokok*, 297.

⁵¹ Ez erős túlzás. Az ördöghídi tábornokot a szerbek természetesen nem üritették ki; a magyar csapatok csak november 30-án tudták elfoglalni és lerombolni. Erre lásd: Olchváry: *A magyar függetlenségi harc*, 98–99.

⁵² Valószínűleg Karol d' Abancourt hadnagyról van szó, aki ekkor már a 9. honvédzászlóaljnál szolgált. Lásd: Bona: *Századosok*, I. 92.

mind össze 48 főből állókat a velők hozott csekély vagyonokkal szabadon bocsájtottam. Ők rongyokba öltözve, s' igen szánakozásra méltó nyomorú állapotba helyezvék [sic!]; gondolom, hogy lelkiismeretesen cselekedtem.

Versecz 9-ber
11-ke

Damjanich

Eredeti tisztaát. 8550/nő. HL 1848-49. 3/280.

3.

Versec, 1848. november 12.

Damjanich János alezredes jelentésének melléklete a lagerdorfi ütközetben kitént egyénekről
Függelék a Lagerndorfi csata jelentéséhez

Említést érdemel őrnagy Rákócy⁵³, ki mint szemes katona, mindenütt, hol a szükség kívánta, jelen volt, h[ogy] lovas csapatjának minden teendőket szóval megmondhasson, ki- nek is egy ilyen alkalommal lova lelövetett.

Ha már a katona, kötelességének teljesítéséért, elismerést érdemel, mennyivel inkább érdemli azt egy olyan polgár, ki saját ösztönéből a veszedelmet keresi, és a csatában lelkes elszántsággal, s' férfias elhatározottsággal részt vesz. Az ily jeles polgároknak, [hódme- ző]vásárhelyi lovas nemzetőröknek neveik következők: őrnagy Fekete Imre,⁵⁴ kapitány Kamotsay Mihály,⁵⁵ főh[adna]gy Kováts Sándor,⁵⁶ Nagy Pál,⁵⁷ tizedes Schmidt János, Samu Ferentz, Gajdor Péter és Tárkán Pál, továbbá közvitézek Varga Péter, Szabó Pál, Wetró Pál, Hody Péter, Hody Pál, Olasz István, Kormann Pál, Wetró Miklós, Mónus Pál, Lázár József, Gojdar Sámuel, Szél János, Dani János, Kristó Márton, Balog Pál, Kiss Mihály és Geza Pál. Különös elismerést érdemel Sivkovitz István nemzetőri főhadnagy⁵⁸, ki azon alkalommal, amidőn Béchy Ferencz dandári segéd és főh[adna]gy⁵⁹ az ellenségtől körülvértetvén magát megszabadítani igyekezett, két emberrel elszántan segítségére sietett, s' az ellenséget foglalatoskodtatta [sic!], mialatt főh[adna]gy Béchy Ferencz magát megszabadíthatta.

A csatában még velem voltak néhány szegedi n[emze]ltörök, és Woivodinczáról a 9-ik honvédszászlóalj 1-ső osztályából 50 ember⁶⁰, kik a szó teljes értelmében győzedelmesked- tek.

⁵³ Rákóczy-Parchetich Zsigmond Temesvár város nemzetőr őrnagya volt, aki ekkoriban különböző nemzetőr csapatokat irányított ideiglenes megbízással. Lagerdorfnál valószínűleg a lovasság általános parancsnoka volt. Lásd: Bona: *Tábornokok*, 597.

⁵⁴ Valószínűleg ő volt a hódmezővásárhelyi lovas nemzetőrrozsztály parancsnoka. Életrajza nem talál- ható meg a törzstisztek között. Erre lásd: Bona: *Tábornokok*, id. mű.

⁵⁵ Kamocsay Mihály a hódmezővásárhelyi lovas nemzetőrrozsztály egyik századának parancsnoka volt. Életrajzára lásd: Bona: *Századosok*, I. 523.

⁵⁶ Életrajza nem szerepel a főhadnagyk között. Erre lásd: Bona: *Hadnagyk*, id. mű.

⁵⁷ Életrajza nem szerepel a főhadnagyk között. Erre lásd: Bona: *Hadnagyk*, id. mű.

⁵⁸ Valószínűleg azonos Zsivkovics István (János) hódmezővásárhelyi nemzetőr főhadnaggyal. Élet- rajzára lásd: Bona: *Hadnagyk*, III. 530.

⁵⁹ Valószínűleg azonos Pécsy Ferenc főhadnaggyal. Életrajzára lásd: Bona: *Századosok*, II. 209–210.

⁶⁰ Damjanich itt valószínűleg a szegedi nemzetőr lovasok számát (50 fő) írta rossz helyre, hiszen az összecsapásban a „vörös sapkások” teljes osztálya részt vett.

A 3-ik honvéd zászlóalj századjáról egyebet nem mondhatok, minthogy mind jelesen viselte magát.

Osztályparancsnok, kapitány Ellek a 9-ik zászlóaljtól, csapatjának jó vezetése, és alkalmazása által magát igen kitüntette. Ezen zászlóalj annyira lelkes, h[ogy] róla egyebet nem mondhatni, minth[ogy] minden egyes veres sipkás egy valódi harcos.

Valamennyi tisztek, nevezetesen kapitány Sándor,⁶¹ főh[adna]gy Földváry,⁶² h[adna]gy Csiszery⁶³ és Csikó⁶⁴ példányképpen [sic!] vezették csapatjaikat, és a közönségesen [sic!] megsiratott, igen becsült és jeles Fáy Gyula, ki a sánc bevételénél vitéz halálát találta, hasonlítlanul [sic!] elszántan viselte magát.

Ami a székelyeket illeti, ezek most is bebizonyíták elszántságukat, és hidegvérűségüket. Kapitány Boros, ki gyors tevékenysége által a megszaladó ellenségnek útját elzárván, jól kiszámított lövetések által a futamodó ellenségben nagy kárt tett.

Verschetz november 12-én 848.

Damjanich

Alezredes

Eredeti tiszttázat. HL 1848-49. 3/270.

4.

A verseci dandár (hadosztály) 1848. november eleji hadrendje (rekonstrukció)⁶⁵

Versec

Parancsnok: Damjanich János alezredes (dandár-, majd hadosztályparancsnok)

Alakulat	Parancsnok	Gyalog század	Lovas szá- zad	Ember	Ló	Lö- veg
3. honvédzászlóalj	Damjanich János alezre- des	6		kb. 850		
61. sorgealozezred 3. zászlóalj (7. osztály)	Karl Krausz százados ⁶⁶	2		kb. 160		
14. határőrezred 1. zász- lóalj (6. század)	Boros Ignác százados	1		kb. 140 ⁶⁷		
Verseci nemzetőrség	Skublics Ráfél százados ⁶⁸	6		kb. 1200 ⁶⁹		
Csongrádi vármegyei nemzetőr gyalogság (szegediek) ⁷⁰	Benke József vagy Borbola János százados	2		kb. 400		

⁶¹ Sándor Kálmán százados a 9. honvédzászlóalj 2. századának parancsnoka volt.

⁶² Földváry György október 19-től már százados volt. Életrajzára lásd: Bona: *Tábornokok*, 338.

⁶³ Valószínűleg azonos Csicsery (Orosz) Ágoston hadnaggyal. Életrajzára lásd: Bona: *Századosok*, I. 252–253.

⁶⁴ Valószínűleg azonos Czikó Boldizsár hadnaggyal. Életrajzára lásd: Bona: *Századosok*, I. 233.

⁶⁵ A rekonstrukció a bányászati hadtest november 24-i hadrendje (HL 1848-49. 3/558.), valamint *Vukovics Sebő emlékirata* vonatkozó információi (382–392.) alapján készült (becsült létszámokkal).

⁶⁶ Életrajzára lásd: Bona: *Századosok*, I. 609–610.

⁶⁷ A szeptember 25-i létszámra (146 fő) lásd: Kedves: *A csiki székely határőrök*, 105.

⁶⁸ Életrajzára lásd: Bona: *Századosok*, I. 345.

⁶⁹ A szeptember 25-i létszámra (1212 fő) lásd: Kedves: *A csiki székely határőrök*, 105.

6. huszárezred 1. őrnagy osztály	Károlyi Miksa százados ⁷¹		2	kb. 200	kb. 200		
Hódmezővásárhelyi lovas nemzetőrök	Fekete Imre őrnagy		3(?)	kb. 450	kb. 450		
Szegedi lovas nemzetőrök	Joó József vagy Korda István százados		2	kb. 240	kb. 240		
Rózsa-féle lovascsapat	Szerencsey Károly főhadnagy		1	kb. 100	kb. 100		
Verseci honvéd és nemzetőr tüzérség	Wenzel Freudenreich főhadnagy			kb. 80	kb. 50	8	
<i>Összesen</i>			17	8(?)	kb. 3820	kb. 1040	8

Fehértemplom

Parancsnok: Maderspach Ferenc őrnagy (dandárparancsnok)

Alakulat	Parancsnok	Gyalog század	Lovas század	Ember	Ló	Löveg
9. honvédszászlóalj	Kiss Pál őrnagy	6		kb. 700 ⁷²		
Fehértemplomi nemzetőrség	Maderspach Ferenc őrnagy	4(?)		kb. 700(?)		
Temesvári önkéntes nemzetőrség ⁷³	Fiala János százados ⁷⁴	1		kb. 140		
Szegedi lovas nemzetőrök	Humár Antal százados ⁷⁵		1	kb. 130	kb. 130	
Fehértemplomi nemzetőr tüzérség	Tomas Phillipowsky főhadnagy			kb. 30	kb. 25	14 ⁷⁶
<i>Összesen</i>		11(?)	1	kb. 1700	kb. 155	14

⁷⁰ A Csongrád vármegyei lovas és gyalogos nemzetőrség október-novemberi mozgósítására, parancsnokaira, létszámára és szolgálatára lásd: Seres: *Karikással a szabadságért*, 119–128. (A négy szegedi nemzetőr parancsnok életrajza nem szerepel a századosok között. Erre lásd: Bona: *Századosok*, id. mű.)

⁷¹ Életrajzára lásd: Bona: *Tábornokok*, 429–430.

⁷² A zászlóalj teljes létszámra való feltöltésére 1848 novemberében került sor, ám kicsi a valószínűsége, hogy ez már a lagerdorfi ütközet előtt teljesen megtörtént volna. (Nagyobb mennyiségű lőfegyvert és felszerelést ugyanis csak ekkor sikerült zsákmányolni.) A feltöltésre lásd: Hoffmann: *Az 1848-49-iki vörös-sapkás 9-ik honvédszászlóalj*, 25–26.

⁷³ A századot 1849 januárjában beolvasztották a 9. honvédszászlóaljba. Erre lásd: Hoffmann: *Az 1848-49-iki vörös-sapkás 9-ik honvédszászlóalj*, 35.

⁷⁴ Életrajzára lásd: Bona: *Tábornokok*, 329.

⁷⁵ Életrajza nem szerepel a századosok között. Erre lásd: Bona: *Századosok*, id. mű.

⁷⁶ Vukovics emlékirata ezt a lövegszámot adja meg november elejére, ám ennek zöme csak kiskaliberrű ágyú lehetett, mivel a november 24-i hadrend Fehértemplomnál csak egy 18 fontos és két hatfontos ágyút tüntet fel. Ezekre lásd: *Vukovics Sebő emlékirata*, 392.; HL 1848-49. 3/558.

Oravica

Parancsnok: Asbóth Lajos őrnagy (bányakerületi parancsnok)⁷⁷

Alakulat	Parancsnok	Gyalog század	Lovas század	Ember	Ló	Löveg
Bányavidéki (Oravicai) nemzetőrség	Asbóth Lajos őrnagy	4(?)		kb. 600		
13. honvédszászlóalj ⁷⁸	Székeley Elek százados ⁷⁹	1		kb. 260		
Oravicai önkéntes nemzetőrség ⁸⁰	Somlay István főhadnagy	1		kb. 160		
Lugosi önkéntes nemzetőrség	Fischer András százados ⁸¹	1		kb. 140		
Oravicai nemzetőr tüzéség	Pennikár Lajos ⁸²			kb. 40		- kb. 6
<i>Összesen</i>		<i>7(?)</i>		<i>kb. 1200</i>		<i>- kb. 6</i>

Mindösszesen: kb. 35 gyalogszászad, 9 lovasszászad; kb. 6720 ember, 1195 ló, 28 löveg.⁸³

⁷⁷ Bár elméletileg Asbóth továbbra is független maradt, Damjanich kinevezése után ezt a területet is az intézkedési köre részének tekintette, de az ellenőrzést csak december második felére sikerült neki teljesen átvennie. Erre lásd: Hegyesi: *Az 1848-49-iki harmadik honvédszászlóalj*, 60–64.

⁷⁸ A 13. honvédszászlóaljat eredetileg Erdélyben, Déván tervezték felállítani 1848 nyarán, ám a megfelelő létszám végül nem jött össze. Az itt állomásozó honvédek októberben az erdélyi cs. kir. csapatok támadása elől a Bánságba, végül a bányakerületbe húzódtak vissza. A belőlük megszervezett századot végül a 11. honvédszászlóaljba osztották be. Erre lásd: Süli Attila: *A nemzetőrség, a honvédség és a Kossuth-szabadcsapat szervezése Erdélyben 1848-ban*. Sepsiszentgyörgy, 2011. 130.

⁷⁹ Életrajzára lásd: Bona: *Tábornokok*, 658.

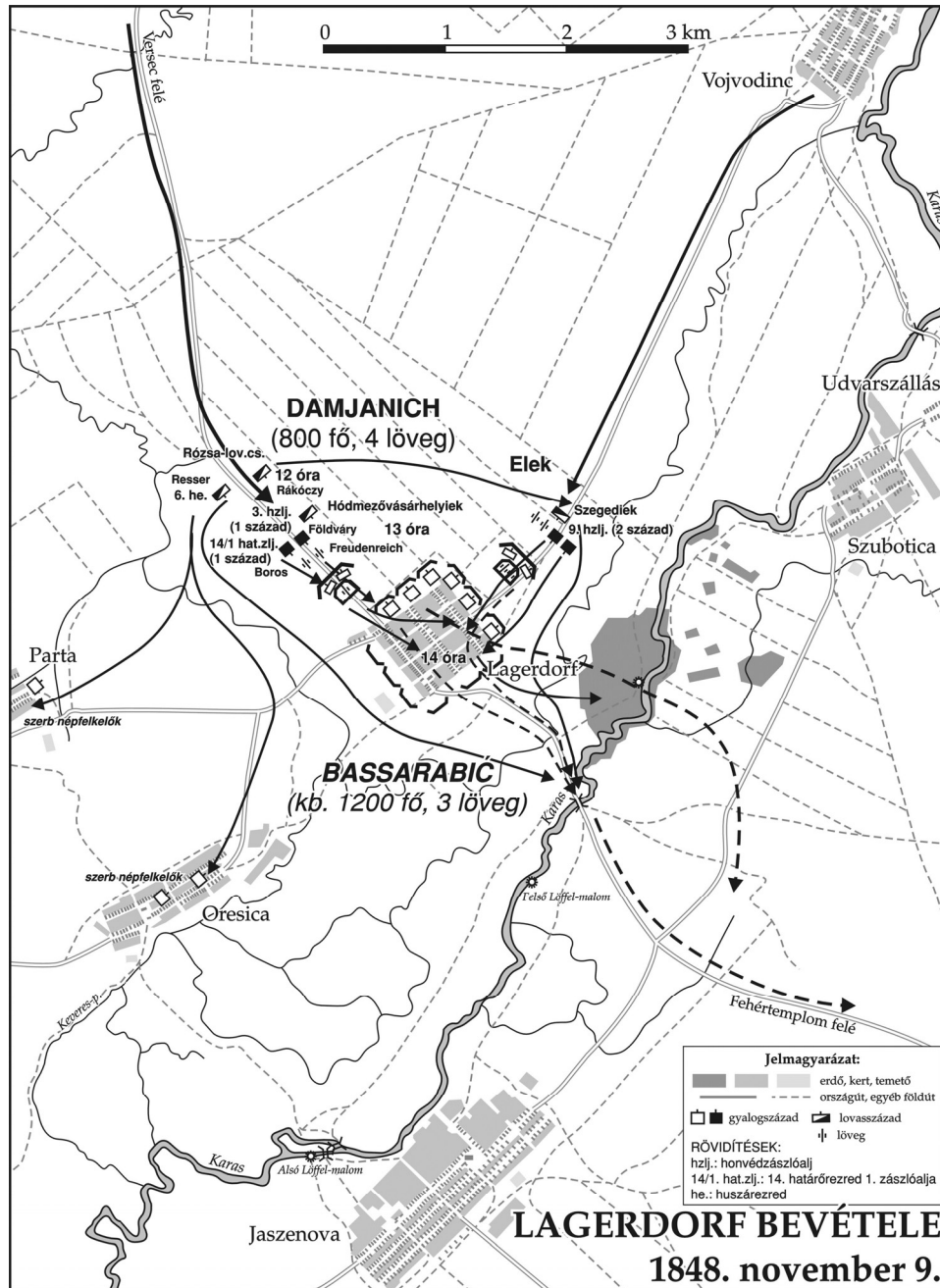
⁸⁰ A századot 1849 februárjában beolvastották a 3. honvédszászlóaljba. Erre és Somlay István életrajzára lásd Bona: *Századosok*, II. 350.

⁸¹ Életrajzára lásd: Bona: *Tábornokok*, 330.

⁸² Életrajza nem szerepel a hadnagyok között. Erre lásd Bona: *Hadnagyok* passim.

⁸³ Ez a létszám azonban csalóka; a szegedi és hódmezővásárhelyi nemzetőrséget csak 15-18 napi el-lenség előtti szolgálatra állították ki. Ezt sikerült majd egy hónapig elhúzni, így csak november 17-én hagyták el a tábornok. Erre lásd: Seres: *Karikással a szabadságért*, 121–124.

5.

Az 1848. november 9-i lagerdorfi ütközet térképe⁸⁴

⁸⁴ A kiváló térképet Nagy Béla térképész készítette, akinek a szerző ez úton is köszönetet mond.

KRISZTIÁN KEMÉNY

Unjustified Cruelty or “Bitter Need”? The Conflict between the “Professor” and the “Great Renegade” in November 1848

In the late autumn of 1848, in the Banat theater of the „small war” in the southern territories against the Serbian rebels, Hungarians were gradually gaining ground. As a result of battles there, many commanders and corps had acquired experience in combat and companionship that later proved to be useful elsewhere. But it was also this time that the front’s best soldier, Antal Vetter and János Damjanich fatefully confronted each other. There were only a few preliminary signs of this conflict. Both officers, about the same age, came from military families, both chose the military profession for themselves, both excelled with extraordinary performance and both were the advocates of legitimacy. However, Vetter, being “stiff” and apolitical, considered himself a staff officer, while the “fiery” Damjanich, who was also enthusiastic about reforms, was a real line officer. 1848 gave momentum to the career of both, and both had already had their first successes and had gained fame by the time they met on the same front at the beginning of November.

The major-general, a brilliant planner, and the lieutenant-colonel, a great executor might have complemented each other. But the latter’s first great success on this front – the capture of the Serb military camp in Lagerdorf on 9 November 1848 – marked not the beginning but the end of their good relationship. As the troops of Damjanich inflicted severe losses not only on the garrison, but on civilians as well, and they plundered and burned down the defiant village and its neighborhood. The situation was aggravated by the acts of cruelty to the prisoners of war carried out by the soldiers of the 9th battalion in “the hell of Fehértemplom (Bela Crkva)”. Having heard of the events, Vetter reprimanded his subordinate in a letter, who in turn visited his superior in person in mid-November 1848. Although we cannot reconstruct in detail what happened, it seems evident that what was meant to be a clarifying conversation turned into a heated debate. The partners did not understand each other. Vetter, the corps commander, who viewed the events from the perspective of a staff officer, intended to wage a “regular” war fought along the rules and principles he had learned at the Theresian Military Academy in Bécsújhely (Wiener Neustadt). On the other hand, holding firmly to his Serbian identity, Damjanich, who saw the cruelty of the insurgents to the non-Serbian population as well as the poor supply of his troops, acted as a line officer and was forced to adjust to the circumstances of the “irregular” theater of war in the hope of a quick success. Although, according to their later remarks, their views on army discipline and the ways of warfare were scarcely different, their dissimilar character and combat experiences prevented them from coming to terms with each other. Following this case, they harbored mutual antipathy towards each other which prevented these extraordinary soldiers from successfully cooperating not only on the Banat front, but also later, during the spring of 1849 at the river Tisza.